

Jüri Parijõgi

Jaksuküla poisid

See e-raamat on skaneeritud ja toimetatud Tartu Linnaraamatukogus

Raamatu aluseks on 1958. aastal Eesti Riiklikus Kirjastuses välja antud Jüri Parijõgi "Jutte"

2012

Tartu Oskar Lutsu nimeline
Linnaraamatukogu

SISUKORD

JAKSU MOONAKÜLA.....	3
VANAVIIISI-JUTUD.....	6
JÜRIPÄEV.....	10
KALLE KUSTI.....	15
VILU JAAN JA KURE KAAREL KARJAS.....	21
ESIMESED NAPSID.....	33
KÄTTEMAKS.....	38
SIBERISSE.....	43
MÄTLIKU JOOSEP.....	50

JAKSU MOONAKÜLA

Jaksu oli Kandivere mõisa moonaküla. Ta asetses mõisa rohuaia ja pargi taga, seal, kus lõppesid põllud ja algasid niidud ning sood.

Külasse viis kaks teed. Üks keeras ära suurelt teelt Vergu puhmastiku kohalt. Seda mööda sõitsid igal jüripäeval uued elanikud Jaksule ja sama teed mööda nad jälle lahkusid, kui mindi otsima mujalt paremat elu ja uut õnne. See oli ka moonalaste koolitee, kuna Vergu puhmastikus suure kivi juures oli poiste alaline kogunemise ja nõupidamise koht. Seal peeti aru, kui oli vaja lüüa lahinguid Väljaküla poistega, ohiti ja kahetseti ühiselt, kui kellelgi koolis oli läinud halvasti.

Sinnasamasse, pisut maad metsa poole, Rohmetsa Eedi pani kord üles jänesepaelad ja püüdiski kinni ühe jänese, kuid see asi tõi Rohmetsa omadele palju pahandust. Isa kutsuti mõisa paruni juurde, võeti läbi, kuna Eedi pidi kodus peaaegu saama nahatäie. Seda teed mööda sõitsid parunile võõrad kuljuste helinal ja sama tee viis isad linna viinavoori ja mujalegi, kui oli vaja kaugemale sõita.

Teine tee tuli pargiveert mööda mõisast, läks läbi küla niidule ja metsa. See oli rööplik, kevaditi ja sügiseti väga porine, kuna suvel oli seal hea mängida, sest ta tolmas rohkem kui ükski muu tee. Ajasid aga joostes keppi enda ees, ja tõusid üles niisugused tolmutpilved, et võisid nende taha täiesti kaduda. Seda teed mööda käisid isad ja emad mõisatöös. Parginurgast viis veel jalgrada kruusatatud ja hästi korras hoitud pargiteele, mida mööda pääses talli ette. Seda teed võisid emad tarvitada siis, kui käisid lüpsikorral, muul ajal ei olnud luba pargis käia.

Üldse oli park imelik ja salapärane. Ta oli täis looklevaid kruusatatud jalgteid, mis algasid mõisa suurtrepi eest, looklesid põõsaste vahel siia-sinna, kord ühinesid, kord hargnesid jälle. Iga jämedama puu all oli ikka istepink, ühes kohas oli vana veskikivi lauaks pingi ees. Jõgi oli pargis lastud mitmesse harusse, mille üle käisid kumerad sillad, eemalt vaata, et nii kerged teised, et võta näppu ja vii ära, aga mine ligi ja katsu...

Poistel oli park läbi käidud küll mitmet kanti, kuid ikka salaja, põõsa tagant põõsa taha, takjapuhmast pujukapõõsasse, silm iga minut valvel, et keegi ei näeks. Iga vähema krabina juures olid judinad jooksnud üle selja ja süda oli peksnud peaaegu kuuldavalt.

Kui käidi aga pargis tööl, kas raagu korjamas või teid rehitsemas, siis võis küll astuda julgesti igal pool, kuid siis polnudki park nii huvitav. Aga salaja käidi ikka vaatamas ja imestlemas, et nii suuri tammi ja pärni, kui oli pargis, ei ole kindlasti kuski mujal. Ühest tammest ei ulatunud nad viie mehega ümbert kinni haarama. Küll neist mõni ikka oli üle saja aasta vana. Siis oli seal veel palju võõramaa puid ja põõsaid, mille nime poisid ei teadnud, ainult saksamaa kuused tundsid ära. Neid kasvas kohe üks

salk moonaküla pool pargi ääres, teine salk viinavabriku taga ja üksik kuusk härrastemaja lähedal.

Kuski mujal ei kasvanud nii suuri ja mahlakaid lehti ja rohte kui pargis, isegi takjad ja pujukad aia ääres ulatusid üle pea. Isesugused laiad lehed pikkade varte otsas kasvasid tiigi ja oja vahel nõos. Neid käisid poisid sageli varastamas, kinkisid tüdrukuile, kes nendest tegid mängukübaraid ja päevavarjusid. Endale varastasid nad tiigi kaldalt võhumõõku ja hundinuie, teinekord lõigati kasvumaja tagant punane vits või okaspõõsast pulk ja viidi ära hõlma all.

Mõnes kohas oli park nii tihe ja südapäevalgi nii hämar ja jahe, et ööbik laksutas päevad läbi. Teises kohas jälle oli nii vaikne, et raske oli kuulata seda vaikust.

Pargi nurgalt, kus lõppes kõrgete pärnade rida, algas mõisa rohuaia müür. See oli nii kõrge, et poisid ei pääsenud selle otsa ega võinud midagi näha mõisa aeda. Rohuaia nurgast algas kõrgete kuuskede rida, mis ulatus moonakülast mööda peaaegu Roogniidu küünini. Öövahi Kaarel teadis rääkida, et need kuused lasknud istutada vanaproua, kui ta veel olnud noor ja vana parun ta siia mõisa toonud. Et moonaküla ei paistaks mõisa torni, kus ta käinud istumas suveõhtuti, kohvi joomas ja heegeldamas.

Pargi nurga kohal põllu sees oli vana mahajäetud paemurd. Küllap moonamajade ehitamiseks sealtsamast võetigi kive. Seal elutses kärp, kes käis mõnikord moonakülas varastamas kanu ja tühjendamas kanapesi. Poisid nägid sageli ta painduvat selga vilkumas kivide vahel, aga kätte ei saadud teda kunagi, ehk küll mõnikord päevad otsa laoti kivitükke ühest kohast teise, püüti lõksudega ja meelitati igasuguste söötadega. Muidu oli aga kivimurrus hea mängida ja puhuda vanaviisi-jutte.

Moonamajad olid ühel pool teed sirges reas, kohmakad kiviehitised, ikka neli tuba ja neli lehmalauta ühe katuse all. Lehma pidasid ainult need, kes juba kauemat aega olid olnud kohal, teistel ei olnud lehma, said mõisa meiereist kaks toopi külma ja ühe toobi sooja piima päevas. Seapõrsas oli peaaegu igäühel, selleks oli lehmalaudast eraldatud nurk.

Mõni oli akna ette teinud hagudest väikese aia, kus kasvas mõni sibul, käoking, moon või kollane karikakar. Teistel ei olnud midagi. Üle õue olid haopinud ja kartulikoopad.

Talvel oli lastel paha ja kitsas, sest igal perekonnal oli vaid üks tuba. Kui oli soojem ilm, võidi küll joosta väljas, kas või pool palja jalu, aga külma ilmaga pidi istuma kitsas toas. Lembiku omadel oli palju lapsi ja nende ema kinnitas ühtelugu, et kui tulevad õhtul kõik koju, ei ole põrandal jalatäit tühja kohta.

Suvel oli küll hea, siis võis joosta mööda pargiveert, mängida teetolmus ja poris või jälle vanas paemurrus. Pealelõunal, kui saksad magasid, võis hiilida viinavabriku ja meierei vahelt läbi kanamajani, kus

asetes mõisa prügihunnik. Sealt võis leida värvilisi klaasitükke, kilukarpe ja palju muid asju, millele ei teatudki nime. Võis veel otsida seppapaja eest vanu hobusenaelu, rauatükke ja hobuse harakaliha tükke, mida võis süüa koertele.

Võis ju minna veel edasi veski taha Suuraasu, kus võis mängida liivaga, solistada ja supelda vees hommikust õhtuni. Sinna võis kaasa võtta isegi väikesi lapsi, keda tuli suurematel hoida, kui ka emad olid mõisatöös. Seal olid nad õige rahulikud liiva sees, eriti veel siis, kui neile närida anti lepapulki. Mõnikord uinusidki iseenesest lepapõõsa alla, lepapulk suus ja nägu lepapargist punane.

Mõnikord tuli küll suurematel, neid kutsuti kaelakandjateks, päeviti mõisas tööl käia, kitkumas, raagu riisumas või teid puhastamas, kuid jätkus aega siia ja sinna.

Kõige halvem oli sügiseti. Siis päevad otsa tibas peenikest vihma ja külavahe oli üksainus suur porijõgi. Ei olnud minna kuhugi, toad olid hämarad ja sünged. Siis moonaküla elanikud olid tusased, paugutasid uksi ja vaatasid kõõrdi, kuna pahandused tulid tühjast sõnast. Siis lendasid tüsedad sõnad üle koridori või koguni ühest õuest teise, nii et terve küla rõkkas. Siis heideti ette üksteisele isegi mulluseid asju: kes kellegi käest käinud laenamas tangu ja soola, kes varastanud teise lehma sõimest heinu või kanapesast muna; kelle mees olevat igavene laisk ja joodik, kelle naine must ning kasimatu, või kelle lapsed täiesti hukas.

Siis pugesid lapsed toanurkadesse ja kuulatasid seal hiirvagusi. Oli õudne ja jube. Näis, nagu oleks tume pilv laskunud madalale Jaksu moonaküla kohale, raske nagu painaja ja must nagu mure, ja rõhunud kogu küla raskelt ning lämmatavalt.

VANAVIISI-JUTUD

Kalle Kusti, Vilu Jaan ja Lembiku Arno kükitasid koolitoas ahju ees ja ajasid hagu alla.

See oli sedaviisi seatud, et poisid pidid kordamööda ahju kütma ja joogivee tooma, tüdrukute mure oli põrandaid pühkida, muudkui ahjukütjad poisid pidid aitama pühkimise ajal pinke eest ära lükata ja pärast jälle tagasi panna. Sedaviisi oli kohe terveks nädalaks seatud ja igapäev oli oma päev teada.

Siis tuldi juba vara hommikul koolimajja, mõnikord kella viieks või kuueks, taoti saapakannaga ukse pihta, kuni unine koolmeister ukse avas, poisid sisse laskis ja iga kord läbi sõimas, et mis asja nad nii vara peaksid tikkuma siia koolimajja.

Hea oli siis istuda küdeva ahju ees, hagu ahju ajada ja vaadata, kuidas tuleleek esiti haoraagude ümber limpsas, siis aga kinni haaras ja vihisedes ning turtsudes ära neelas. Siis oli koolimaja hoopis teistsugune kui päeval. Kella tiksumine oli selgesti kuulda, kantsli all krabistasid hiired ja vana orel nagises ning kääksus iseenesest. Oli nii pime, et keisripilti ei olnud ahju ette sugugi näha. Ja kui tuleleek heledamini loitis, pugesis kapi tagant varjud välja, hiilisid seinale, tantsisid seal ja kadusid üksteise järel ikka sinna nurga poole.

Siis alustas Kalle Kusti muinasjuttu:

«Eks ükskord olnud ka väike poiss, ikka hea poiss, aga keegi pole teda sallinud. Koolmeister jätnud iga kord kinni, kui vene keele tükki pole osanud, mõnikord kiusanud kohe muidu ja tagunud joonlauuga vastu sõrmi. Ja kui suvel mõisa rohuaias käinud peenraid kitkumas, siis kärner andnud temale ikka kõige rohkem rohtunud peenrad, aga nõudnud ikkagi, et söögivahe olgu peenar kitkutud. Eks ühel päeval poiss kitkunud jälle kangesti vindunud ja rohtunud peenart; päike olnud juba lõunas, et vaata, varsti hakkab perekell hüüdma, aga temal pole veel olnud pooltki peenart kitkutud. Nõgeseid olnud palju, käed kirvendanud ja olnud küünarnukkideni kublulised.»

«No kuidas ta siis viimati saanud? Kas saanud ikka lõunaks peenra kitkutud?»

«Kuulake, kuidas saanud. Puhunud ikka sõrmedele, vahel kitkunud mõne rohulible, jälle puhunud. Nutt olnud varaks. Siis mõelnud: «Peaks ometi hall vanamees mulle appi tulema!» Saanud nõndaviisi mõelnud, kohe olnudki hall vanamees seal.»

«No kust ta siis tulnud?»

«Kust tulnud? Sirelipõõsa tagant astunud välja, ja olnudki seal. Poiss näidanud käsi ja kurtnud oma häda. Et varsti hakkab lööma perekell, temal peenar peaaegu kitkumata, jääb söögivahest ilma. Hall vanamees

käskinud piimohakaist ja raudnõgestest mahla pigistada ja sellega käsi määrada. Öelnud ja kadunud. Poiss pigistanud piimohakaist ja raudnõgestest mahla, määrinud käsi, kohe terved. Ja nüüd läinud töö nagu iseenesest. Enne veel, kui perekell hüüdma hakanud, olnud poisil peenar kitkutud.»

«No see on ju päris tore. Mina suvel katsun määrada,» ütles Lembiku Arno, «eks siis saa näha.»

«Nojaa. Teisel päeval poiss jälle rohuaias, ammu enne kella peenar kitkutud. Jäänud siis mõttesse, et peaks hall vanamees täna jälle tulema. Saanud aga sedaviisi mõelnud, hall vanamees olnudki seal. Nüüd viinud hall vanamees poisi kõrvale ja hakanud rääkima: «Vaata, sa oled hea poiss, ma tahan sind aidata. Korja neid nõgeseid ja piimohakaid palju ja mine kuningalinna. Seal on kuningatütar haige, keegi ei oska teda terveks arstida. Sa määri selle mahlaga kuningatütre käsi, siis saab ta terveks. Vana kuningas on lubanud sellele oma tütre naiseks, kes ta terveks teeb.»

«Oi sa tuhat, no kas poiss läinud?»

«Läinud küll, oodake ikka. Nojaa. Poiss jätnud kohe töö pooleli, korjanud põue piimohakaid ja raudnõgeseid täis ja hakanud minema. Pole kodustelegi midagi öelnud. Ikka kaua läinud, mööda teid ja metsi ja soid. Viimaks jõudnud kuningalinna. Kus kuninga maja olnud kohe tore mõis. Moonamehed tulnud parajasti väljalt, toredad täkud ees, et ole mees ja hoia kinni. Kupjal olnud käes kuldkepp, aga pole kedagi sõimanud ega lõõnud. Parajasti lõõnud perekell lõunale, kus on olnud nii ilus hääl nagu kirikukellal! Moonameeste naised läinud lüpsikorrale, kõigil toredad pitsidega kleidid seljas justkui saksaprouadel ja hõbelüpsikud käes. Poiss tahtnud kohe kuninga juurde minna, aga pole lastud, et kuhu sa oma paljaste päkkadega ja takuste pükstega lähed. Poiss mõelnud: «Oleks nüüd hall vanamees siin ja nõiuks mulle toredad riided.» Kohe olnudki hall vanamees seal ja poisil toredad riided seljas, muudkui rohukimp on ikkagi põues olnud. Nüüd lastud poiss kohe kuninga ette. Poiss rääkinud loo ära, et tahab kuningatütre terveks arstida. Viidudki poiss kuningatütre juurde. Kus on olnud ilus tüdruk, palju ilusam kui mõisapreilid, muudkui haige ja kahvatu. Toodud kohe kuldkauss ja sinna sisse pigistanud poiss mahla ja määrinud kuningatütre käsi. Kohe lõõnud põsed punetama ja teisel päeval olnudki terve.»

«Kas saanud siis kuningatütre endale?»

«Saanud küll, kui mehiks kasvanud. Ja peetud nii toredad pulmad, missuguseid veel enne polnud nähtud. Kui vana kuningas ära surnud, saanud ise kuningaks. Toonud oma isa pärast ka sinna, andnud talle kuldkepi ja pannud kupjaks. Moonameeste ja kõige rahva vastu on olnud hea. Ja kui jõulupuu on teinud, siis on moonapoistele kõigile andnud suured kompvetikotid. Kätt on moonapoistid pidanud küll patsima, aga et käele suud anda, seda pole vaja olnud.»

«Mina tahan suvel katsuda, kui jälle rohuaeda kitkuma läheme ja kui nõgesed kõrvetavad, kas hall vanamees tuleb.»

«Kas ta nüüd enam tuleb, see on ju vanal ajal olnud. Mina olen mitu korda halli vanameest kutsunud, ei ole tulnud.»

«Ega ta iga kord tule,» seletas Lembiku Arno, «see on kohe üks aeg, millal tuleb. Kui sel ajal juhtud kutsuma, siis tuleb, muidu ei tule. Vaadake, mõisa soo taga Songuta mäe sees on ka tore mõis või loss, aga sinna pääseb ainult ühe korra saja aasta tagant, pärtlipäeva ööl. Siis lööb tuluke mäejalal põlema, kerkib lossivärv mäe seest üles, mine aga sisse. Aga mine sa tea, millal see õige aeg on. Valetulukesi, mis inimesi lossivärvast eemale peavad meelitama, on igal sügisel soo serval näha. Öövahi Kaarel rääkis, et kui tema noormees oli, siis on käinud ikka mitmel pärtlipäeva ööl lossivärvat otsimas. Ja ükskord on näinudki värvavat.»

«Miks ta siis sisse ei läinud?»

«Ei tea isegi, saanud küll lossivärvava vahelt sisse vaadata ja näinud veidi nende elu, aga sisse pole pääsenud. Seal peab olema julge ega tohi karta. Temal tulnud hirm ja lasknud enda ühel valetulukesel värvava eest ära petta. Kui siis jälle tagasi tulnud, olnud värvav ja tuled kadunud.»

«On see öövaht ka üks mees! Oleksin mina olnud, ei mina oleks lasknud ennast valetulukesel eemale meelitada. Missugune nende elu olnud?»

«Olnud ikka tore elu. Kõiksugused head söögid ja joogid. Emadel pole olnud vaja lüpsikorral ega tööl käia, istunud aga kodu ja hoidnud ise väikesi lapsi, nii et suuremad poisid ja plikad on võinud kõik mängimas käia. Ega ta palju seda elu näha saanud, sest värvav kadunud kohe ära.»

«Ja nüüd ei leia keegi seda värvavat enne kui saja aasta pärast?»

«Ega enne leia.»

«See on ime küll, kuidas mõni asi kohe käest ära kaob,» algas nüüd veniva häälega Vilu Jaan. «Mina tean ka ühe jutu, ega see päris vanaviisijutt ole, aga vanaisa rääkis. Tema olnud ühekorra jälle viinavooris. Pole olnud kodunt palju leiba kaasa võtta, kõigil saanud leib teel otsa. Mindud küll kõrtsi öömajale, aga rahakopikatki pole kellelgi olnud, et leiba osta, ja muidu pole kõrtsmik kellelegi raasukestki andnud. Lamatud siis kõrtsi põrandal ja pinkidel, keegi pole maganud ega sõna rääkinud, ehk küll teadnud, et teised on üleval. Tema lutsutanud kasukahõlma, et siis on nagu parem, et sülg läheb alla. Siis on äkki justkui kohin käinud üle kõrtsitoe, akna taga läinud veidi valgemaks ja mehed näinud kõrtsis suurt leivatükki, ulatunud üle kõrtsitoe, leti juurest ukсени. Olnud puhas värske rukkileib. Terve kõrts olnud värske leiva lõhna täis. Siis on kõik tõusnud istukile nagu üks mees ja sirutanud käed leiva järele. Aga üks noorem mees pole saanud pidada ja hõiganud: «Vaata, leib!» ja kohe kadunud leib ära.»

«Mis ta siis pidi hõikama?»

«No kõht oli tühi!»

*

Väljast kostsid sammud. Varasemad lapsed tulid kooli. Ahi oli kustunud. Idataevas roosatas ja tähed lõid kahvatama.

JÜRIPÄEV

Jüripäev moonakülas.

Mõisatööl sel päeval ei oldudki. Paigalejääjaid saadeti hommikul mõisadesse uusi moonamehi tooma, äraminejad vandusid ja pahandasid õues, paugutasid uksi ja tõstsid kraami välja — ootasid uutelt kohtadelt trossi vastu. Valitseja uitas majade vahel ringi, kepp käes; astus pikkade sammudega poris siia ja sinna, otsides kuivemat kohta. Virises ja urises meestega, aga sellest ei tehtud väljagi. Käis ka tubades, torkis kepiga katkist pliidirõngast, lagunenuid ahjusuid ja lutikate verrega määratud seinu.

«Olete aga siin jahti pidanud, kõik seinad pilatud.»

Siis hakati valitsejale vastu haukuma. Mis tast enam karta, oldi minejad niikuinii. Või see ongi mõni elumaja, tuul puhub akna vahelt sisse. Ja seinad — selge lutika ja prussaka puru. Tõmmaku lubjaveega seinad üle, kui muidu häbi uusi moonamehi sisse lasta. Või ahjusuu katki! Vaadaku kord kütmise ajal, kuidas iga prao vahelt suitsu sisse tuleb. Nemad on siin aasta elanud ja kuidagi katsunud läbi ajada, aga uutele ütlevad, et enne ärgu koligu sisse, kui maja korras. Andku valitseja senikauaks või oma häärberis korter, kuni moonamajad korras, et inimesed võiksid sisse kolida.

Kool oli juba mõnd päeva kinni, poistel oli aega ümber kolada ja suve üle aru pidada. Vilu Jaan ja Kure Kaarel lähevad suveks karja, siiasamasse Väljakülasse, üks Põndakule, teine Kaasikule. Ei ole midagi parata, peab minema, muidu ei tule välja. Mõisatöö jaoks on kont veel nõrk, ja päeviti mõisas kitkumas käia — see ei toida ka kedagi. Aga kui veidi suuremaks kasvavad, siis linna pistavad. Moonamehe leib, see on viimane leib. Lembiku omad kolivad täna ära, lähevad Villavere mõisa. Isa saab seal tallmeistriks, on ikka parem kui moonamehe amet, ema on lüpsikorrast vaba. Arno karja ei lähe, jääb koju lapsi hoidma. Aga ta käiks parema meelega karjas kui lapsi hoiaks, minupärast või seakarjas. Igatahes ta kauaks koju lapsi hoidma ei jää. Hilda saab juba kaelakandjaks, võib küll lapsi hoida, tema läheb isa juurde tallipoisiks. On igatahes mõistlikum koht, oled ikka omaette mees. Võib-olla pistab ka merele, laevapoisiks, terve suve tema küll lapsi hoidma ei hakka. Kalle Kusti jääb küll koju terveks suveks, ei lähe karja ega ole ka lapsi hoida, kõik õed ja vennad on suured, maailmas laiali ja omaette inimesed. Aga tema läheb suvel kärneripoisiks, hakkab peenraid kitkuma ja kasima. Ehk tuleb siis hall vanamees, kui nõgesed kõrvetavad, ja juhatab ta kuningalinna.

Nii need poisid sõelusid moonamajade ümber ja mööda pargiveert juba hommikust saadik ja pidasid aru.

Ilm oli vaikne ja sompas, tibas peenikest vihma. Pargiveerel pärnade ladvus tukkusid mustad varesed, pead sulgede sees. Ega nemad tea jüripäevast midagi, ükskõik kus tukuvad. Mööda maanteed loksusid rasked kolikoormad, laudade jalad kõikusid õhus. Kolide vahel rappusid lapsed nagu riidepambud ja vaatasid ümber tuimi silmi. Kes teab, kust mõisast nad tulevad ja kuhu lähevad.

Siis keeras üks hobune maanteelt moonaküla poole. Poisid tõusid kikivarbaile, ajasid kaelad õeli ja hakkasid tunnistama, kes see peaks olema. Vana Põndaku peremees oma halliga. Vilu Jaanile tuldi järele.

«Pole kedagi, poisid, peab minema. Aga sügisel tulen tagasi, kuli kumbagi vilja vankris, nael villu, tünder kartuleid, käpp liha ja — rubla taskus. Siis sööme kogu talve omateenitud leiba. Tulgu ema siis veel ütleva, et palju söön. Eks me siis näe. Nojaa, poisid, jumalaga, pole midagi teha, peab minema.»

Nüüd saadeti Jaan minema.

«Ega enam mõnd pampu ole kaasa võtta, ma aitan vankrile tuua,» küsis Kalle Kusti.

«Mis pampu mul ikka on. Riided on peremehe poolt. Ah jaa, noa võtan kaasa. Ega siis muud kui — jumalaga!»

Jaan istus peremehe kõrvale vankrisse. Poisid kohendasid heinavõrku, seadsid teki võrgule ja saatsid Jaani maanteeni. Siis jäädi maha. Vaatasid nii kaua järele, kui hobune kadus metsatuka taha. Ega kedagi, Jaan oli tubli poiss.

Siis hakkas moonakülasse mõisavankreid tulema üksteise järel. Kõigepealt tuldi Villaverest Lembiku omadele järele. Tuldi kahe vankriga, sest Lembiku Mardil on suur pere.

Nüüd tulid naabrid kõik appi kraami peale tõstma. Isegi Sagadi Mai tuli head nõu andma:

«Pange aga pada vankri keskele õlgede sisse, siis ei põru katki, pange aga sinna.»

Hommiikul veel oli Lembiku Leenu ja Sagadi Maie vahel suur riid. Sagadi Mai sõimas Leenut kaarnaemaks ja pärast pilkamisi tallmeistri prouaks. Lembiku Leenu jälle ütles Sagadi Maiele kõik südame pealt ära, mis veel öelda oli. Siis lendasid sõnad, nii et terve küla rõkkas.

Nüüd aga oli pahandus möödas ja Lembiku omadel ei olnud midagi selle vastu, et Mai koorma juures askeldas ja pada vankri keskele õlgedesse seadis. Tõsteti kraam kõik peale, seoti kinni. Siis andis Mart kõigile pudelist viina, uue koha liik.

Arno jättis poistega maja nurga taga jumalaga ja kinkis asju mälestuseks. Kalle Kusti sai kuldnokakasti ja kilukarbi, mille Arno oli leidnud mõisa prüghunnikust. Laasbergi Julius sai ühe vana puuri ja raudkonksu. Kui asjad olid kõik jagatud, vaatasid poisid tükk aega üksteisele otsa ega lausunud sõnagi.

Viimaks ütles Kalle Kusti:

«Kus see Villavere mõis on? Kas me üksteist näeme veel? Ma tulen sind suvel vaatama.»

«See Villavere on ikka seal kiriku taga. Viisteist versta siit. Tuleksin isegi siia mõnikord teid vaatama.»

«Kus sa koolis käima hakkad?»

«Eks seal ka koole ole. Ega meie ühes enam küll saa käia.»

Siis lõigati jutt nagu noaga katki. Arno pöördus ümber ja läks ära kätt andmata. Ronis koorma otsa ja hakkas vahtima kaugele.

Emal oli laps süles, jättis ukse ees teistega jumalaga.

«No jumalaga siis, head inimesed. Eks see meiesuguse elu ole, täna siin, homme seal. Oleme hästi läbi saanud, kes teab, kuidas uues kohas on. Kui oligi vahel vähe ütlemist, siis...»

Pühkis põllenurgaga silmi ja ronis vankrile. Teised lapsed olid, ninad tilgus, ukse ees kobaras nagu riidepambud. Kui ema vankril aset oli võtnud, siis ütles naistele:

«Andke siis need teised siia.»

Nüüd ulatasid naabrinaised lapsepambud talle kätte. Kõige väiksem oli tal süles, teised jäid Arno ja Hilda järele vaadata, et maha ei kukuks. Kui isa juba ohjad tahtis võtta, pöördus ema veel kord ümber ja luges pambud kõik üle:

«Üks, kaks, kolm... kuus. Kuus ongi. Oot-oot, kes siis puudub? Ah Ellinor puudub. Vaadake, kus ta on.»

Naised otsisid ja leidsid Ellinori sahvrist. Ulatati see ka koorma otsa. Siis loeti üheskoos veel kõik lapsed üle, isa võttis ohjad ja vanker hakkas logisema.

Kalle Kusti kõndis tasakesi koorma järel kuni maanteeni ja saatis silmadega äraminejaid, kuni need kadusid metsatuka taha.

Ära läks Lembiku Arno. Oli tubli poiss, lubas talvel tervele sellele mõisavärgile tule otsa panna ja parunile kiviga valada.

Agaga nüüd hakkasid tulema ka uued moonamehed. Tulid niisama mõisavankritel, lauajalad koormas püsti ja lapsed pampudena koorma otsas. Lembiku omade tuppa tuli Pikk-Kristjan. Kuidas ta päris nimi oli, seda ei teatud, aga Pikk-Kristjaniks hakati teda kutsuma kohe esimesel päeval ja pärast ki hüüti teda alati nii. Nii olevat hüütud ka endises mõisas. Kuidas see nimi ühes Kristjaniga kaasa tuli, see jäi arusaamatuks. Oli küll pikk kolakas meest, turi veidi vimmas ja silmad punased. Hakkas kohe vanduma tulist kurja, ehk küll keegi temale midagi ei teinud ega öelnud.

Tema poisid ronisid kohe koormalt maha ja tulid Kalle Kusti juurde. Sel suuremal oli pealmine moka lõhki, hambad paistsid. Ja kui kõneles, siis tulid sõnad justkui läbi nina. Oli paha poiss. Küsis kohe Kusti käest:

«Kas tead, kuidas jänes Lasnamäest üles läheb?»

Kusti ei teadnud. Siis haaras ta Kusti pea kaenlasse, tõukas mütsi maha ja hakkas rusikaga Kusti juukseid vastuoksa üles nühkima. Kustil oli nii valus, et tuld tuli silmist välja.

«Ai, ära tee!»

«Aa, kuidas mekib, kas on hea? Kas nüüd tead, kuidas jänes Lasnamäest üles läheb?»

«Mine ära, va jänesemokk, mis sa teed mulle haiget.»

Aga jänesemokk andis Kustile veel mitu vopsu rusikaga lõua alla ja läks alles siis ära, kui isa, Pikk-Kristjan, juba mitmendat korda hüüdis: «Viidrik, kurat, kus sa oled? Tule siia, vii tool ja järid tuppa.» Siis läks Viidrik nohisedes minema, sülitades osavasti läbi lõhkise huule paremale ja pahemale.

Teine poiss, Viidriku vend, seisis sealsamas ja vaatas naerdes kõike seda pealt. See oli väike poisike, vana kõhna näoga, küür seljas, jalad ja käed olid peenikesed nagu putked.

Kusti tunnistas teda tükk aega ja küsis siis:

«Kuidas sa sedaviisi?... Miks sul *see* seljas on?»

«Ah see küür või? Kukkusin vankrilt maha, kui väike olin. Nüüd on sepik seljas. Ei see tee mulle veel midagi. Tahad sõrmkooku vedada?»

Tuli Kusti juurde, haaras käest kinni ja vaatas tigidate hallide silmadega otsa. Kusti tundis, et küürakul käib paha lehk suust välja.

«Tahad?»

«Ei taha! Mis sa...»

Ja Kusti tõmbas käe ära.

«Vaata, ma näitan sulle siis, kuidas isa kala jagab.»

Jälle haaras küürak Kusti käest kinni nagu tangidega. — Nägu naeratas, aga silmad vaatasid tigidalt ja kalgilt. Kustile näis see uskumatu, kui palju selle kõhna poisikese kätes jõudu on. Juba tõmbas ta Kusti käe sirgeks, lõi siis teise käega esiti kergesti randmele, pärast aga kõigest jõust liikme kohta.

«Ai!» karjatas Kusti poolnuttus.

Küürak laskis käe lahti ja naeris oma kõhna tigidat naeru. Siis tippis Viidrikule järele toa poole.

Kusti meel oli kurb. Siis niisugused poisid tulevad Lembiku Arno ja Vilu Jaani asemele. Ta läks tuppa ja hakkas läbi akna tulijaid ja minejaid vaatama. Kogu õhtupoolse päeva tulid rasked mõisavankrid moonakülasse, tõid siia uusi elanikke ja viisid endisi maanteele rappuma. Alles õhtu eel kadusid vankrid külavahelt. Aga käimist ja sagimist, kolistamist ja vandumist oli kuulda hilise õhtuni.

Kui pimedikuks läks, tuli Kure Kaarel Kustiga jumalaga jätma. Temale peremees järele ei tulnud, pole aega olnud, saatnud sõna, et tulgu poiss jala. Siis tema hakkabki nüüd jala minema, palju seda maad ikka on.

Kusti saatis Kaarli pargiveert mööda maanteeni, kumbki ei rääkinud sõna. Maanteel seisis tükk aega vaikides, siis ütles Kaarel:

«Tule mind mõnikord vaatama. Too Öövahi Kaarlit juturaamatuid, karjas on aega lugeda. Eks me siis talvel jälle...»

Jättis sõna pooleli ja hakkas üksi minema mööda maanteed. Kusti saatis teda silmadega, kuni ta pimedusse kadus. Siis hakkas koju minema. Südames oli raske ja meel oli kurb. Nii oli ka mineval jüripäeval, kui tema head sõbrad Sanderi Juhan ja Liivaku August lahkusid. Pimedus tihenes ja külm udu tuli maha, pargipuud paistsid ebamääraste kühmadena. Moonaküla akendest hakkasid piiluma tuhmid tulukesed.

Kui Kusti koju tuppa astus, seisis küürak ukse kõrval, kõrvata toop käes, ja küsis tangu:

«See... meie ema tahaks saada toobi tangu. Ei ole midagi õhtuks tulele panna. Homme võtab vanamees moonna, siis anname ära.»

KALLE KUSTI

Kalle Kustit ei võetud mõisa kärneripoisiks, põlati nooreks, aga kitkumas võis küll päeviti käia, kui peenrad rohtuvad.

Niikaua kui aias veel tööd ei olnud, võis Kusti luusida mõisa õues ja mööda metsi, lamada pargi ääres, vahtida pilvi ja silmadega saata siiasinna saalivaid linnukesi. Vahel oli igav ja südames nii valus, et oleks tahtnud ühes pilvedega minna kuhugi kaugele-kaugele. Pikk-Kristjani poistega ei saanud mängida, need kiusasid ühtelugu ja tegid haiget. Ainuke sõber oli tal sepapoiss Hans, aga sel ei olnud aega temaga mängida. Mõnikord istus Kusti päevad otsa sepapajas ääsi äärel, vaatas pealt sepa lööd ja ajas Hans-poisiga juttu. See oli Kustist küll palju suurem, aga pidas teda siiski sõbraks. Luges, kui veidi mahti sai, «Musta Kaptenit», ja jutustas siis Kustile lugusid Lendavast Hollandlasest.

Kui aga mõisa orasepõllud piimohakaist ja telkidest löid kolletama, tuli vana väljavaht, mullakinnas Tõnis, moonakülasse, koputas kadakase kepiga igale aknale ja lausus:

«Lapsed, homme kitkuma!»

Siis pidi kitkuma minema. Ei olnud küll sundust, et just pead, aga kakskümmend viis kopikat maksti päevas ja raha oli vaja.

Tehti siis vanast vikatitükist või raudplekist labidad ja mindi kitkuma. Päeva tõusuks koguneti Haavaküüni juurde kokku. Seal ootas kivil tukkudes Väljavahi Tõnis. Tuli kokku palju moonalapsi ja vabatlapsi. Sealtsamast algaski töö. Pikas rindes pandi lapsed männiku poolt minema, igapähe viis sammu ett. Ega see päris kitkumistöö olnud, tuli labidaga ohakas juure pealt katki vajutada, nii et maha langes; pidi aga nii vajutama, et orasetaimi ei rikuks. Sundijaks oli Väljavahi Tõnis. Kui keegi juhtus katki vajutama orasetaimi ja Tõnis seda nägi, siis kukkus pragama ja lubas töölt ära ajada.

See väljavaht oli juba vana mullakinnas. Kui kivile juhtus istuma, siis jäi tukkuma tükiks ajaks, ja lapsed võisid teha, mis tahtsid. Aga öösiti uitas mõisapõldudel ringi nagu vaim. Kui väljateelt kartuli leidis, pani taskusse ja viis mõisa viinavabrikusse. Teelt korjas sõnnikutükke ja viskas mõisapõllule.

Kalle Kusti oli ka kitkumas. Hommikul oli tugev kaste maas, jalad said märjaks ja varbad hakkasid külmetama. Kesk hommiku paiku kadus kaste, siis oli parem.

Töö ei olnudki raske, aga kui vähe seisatuma jäid, pilvi vahtima või silmadega linnukesi saatma, jäid kohe teistest maha ja vana Tõnis hõikas:

«Liiguta käsi, liiguta käsi!»

Tüdrukud ajasid salajuttu ja kihistasid naerda, poisid löid labidavarrega kive lendama, kui väljavahi silm veidi vältis. Pikk-Kristjani

poisid, lõhkise huulega Viidrik ja küürak Jüri, olid mõlemad ka tööl. Viidrik torkis tüdrukuid, rääkis rumalasti ja püüdis teistele ikka laiema ee jätta kui endale. Küürak naeris oma vana näoga küll venna tempusid, aga silmad vaatasid tigidasti. Kalle Kustit kiusasid nad mõlemad. Viidrik püüdis talle oma labidaga jala peale vajutada, läbi lõhkise huule talle selga sülitada, Jüri jälle näpistas teda oma raudsete sõrmedega käsivartest ja tikkus Kustile ikka nii lähedale, et paha lehk, mis tal suust välja käis, lõi Kustile näkku.

Kusti püüdis nendest eemale hoiduda, uut ett alustades läks hoopis rinde teise otsa. Aga kui väljavaht kivil jälle veidi tukastama jäi, vahetasid Viidrik ja Jüri teistega kohad ja olid jälle Kusti kõrval.

Lõunat söödi männiku ääres niidul. Pärast sööki heitsid tüdrukud magama, poisid hakkasid koerust tegema. Viidrik käis tüdrukuid torkimas ja kiusamas, Jüri tippis, pea õlgade vahel, kaasas, näpistas tüdrukute jalgu ja naeris oma tigidat naeru. Kalle Kusti oli eemal rohus pikali ja vaatles pilvi. Kust nad ometi tulevad ja kuhu lähevad? Justkui valged villad taevalaotusele rändama pandud. Kui pääseks pilve äärele, reisiks ära kaugele maale.

Aga Pikk-Kristjani poistel sai tüdrukutega jändamisest himu otsa, tulid Kusti juurde, kutsusid ta kaasa küüni taha põldmurakaid otsima.

«Mina ei taha tulla. Nüüd kevadel pole midagi põldmurakaid.»

Viidrik ja Jüri võtsid Kusti käe alt kinni ja vedasid ta poolvägisi küüni taha. Seal avas Viidrik pihu, näitas peopesal siplevat sitikat ja ütles:

«Näed, kus põldmurakas. Kas tahad süüa?»

«Laske mind lahti!»

«Ah sa ei taha. Jüri, võta ta maha!»

Nüüd tõugati Kusti maha. Jüri istus ta rinnale ja hoidis käsi kinni, Viidrik kangutas pulgaga ta suu lahti ja toppis sitika suhu. Siis pani peo suu peale, hoidis suud kinni ja karjus:

«Söö nüüd, söö põldmurakat, kurat!»

Kustil purskusid pisarad silmist, ta püüdis käsi lahti päästa, siputas jalgadega — asjata. Jüri käed olid nagu tangid. Sitikas kõditas suud, läks kurku, ajas läkastama, aga lahti teda ei lastud. Mida rohkem ta siples, seda vihasemaks läksid teised.

«Kas sööd põldmuraka ära, kas sööd!» tänitas Viidrik ja sülitas läbi lõhkise huule talle otse näkku.

Kusti püüdis Viidriku kätt hammustada.

«Ah sa hakkad hammustama! Nüpelda, Jüri, nüpelda!»

Nüüd hakkas Jüri oma raudsete sõrmedega teda igalt poolt näpistama, Viidrik kargas talle peale ja hakkas jalgadega trampima.

«Appi! Ärge tapke!»

Nüüd tulid teised appi ja Kusti pääses piinajate käest. Ta sülitas sitika suust, läks teistest eemale ja hakkas nutma, nii et süda tahtis lõhkeda.

Aga kogu õhtupoolse päeva kiusasid teda Viidrik ja Jüri. Toppisid end ta lähedusse ja Viidrik algas:

«Jüri, kuule, Jüri, kas põldmurakal on jalad all?»

«Ei ole!»

«Ai sa kurat, siis söi Kusti sitika ära.»

Ja mõne aja pärast jälle:

«Jüri, kuule, Jüri, kas põldmurakal on jalad all?» Ja ikka nii kuni õhtuni. Kustil oli sitikast halb maik suus, süda pööritas, hinges viha ja kurbus, aga ta ei vastanud midagi.

Õhtul ütles kindlalt emale:

«Mina Pikk-Kristjani poistega väljale enam ei lähe, tee mis tahad. Lähen parem kärneri juurde rohuaeda, olgu pealegi, et seal on raskem.»

Teisel hommikul ei olnud veel päikesetera metsa tagant väljaski, kui Kusti juba rohuaia väravas kärnerit ootas. Olgu rohuaias pealegi raskem, aga väljale ta enam ei lähe.

Naised tulid lüpsikorralt, meiereis hakati kolistama piimariistu. Talli ette kogunes moonamehi tööjuhatust ootama. Hans avas sepapaja ukсед ja hakkas ääsil tuld õhutama. Siis läks kari välja, talli ette ilmus kubjas. Mehed tõid hobuseid välja ja hakkasid neid vandudes ja manades ette rakendama. Mõisapäev algas.

Varsti ilmus ka kärner, avas aiavärava ja viis Kusti ühes paari suurema poisiga tööle. Poisid pandi peenraid kastma, Kustile anti kätte raudlabidas ja viidi härrastemaja ette veidi rohtunud teed puhastama.

«Ole siis tasa, ära palju kolista,» õpetas kärner. «Parunihärrad magavad veel.»

Läks siis ise kikivarbail kasvumajasse talitama. Ta käis alati kikivarbail, päevalgi, kaugel aiaski, nagu oleks parunihärra lähedal, keda ei tohi eksitada raskete sammudega.

Kusti hakkas puhastamisega suure trepi eest peale. Ümberringi oli kõik vaikne, ainult tema labidas tegi kruusas krõhva-krõhva. Kusti ei olnud mõisamaja veel kunagi nii lähedalt näinud, suure trepi eest käimine oli moonakail keelatud. Aga nüüd võib küll siin olla, kui tööd teed, võib maja isegi käega katsuda. Trepil olid värvilised klaasid ja palju mitmesuguseid lilli.

Akendest ei ulatunud sisse vahtima, ei tohtinudki. Küll see võib seest tore olla! Aga kuningaloss on ikkagi palju ilusam. Seal on kõik kullast ja kalliskividest. Mis nad nüüd peaksid sees tegema, kas vaatavad ka, kuidas tema puhastab teed? Mis muud kui magavad. Saksad heidavad õhtul hilja magama ja ärkavad hommikul hilja. See on kohe nende viis. Ega neil kuldvoodeid küll ole, nagu kuningalossis.

Trepi kõrval maas olid paruni laste mänguasjad. Kõik toredad, poest ostetud. Suured pallid, tore mänguhobune, käru ja väike labidas. See oli rauast tehtud nagu päris labidaski, muudkui palju väiksem, vars oli

kollaseks värvitud. Küll nendega võib olla hea mängida! Kusti tahtis seda labidat katsuda, puudutas näpuga, aga vaatas kohe vilksti mõisa akende poole ja jättis katsumata. Ja jälle tegi Kusti labidas teekruusas krõhva-krõhva.

Vastu keskhommikut tuli mõisa ümbrusse elu. Vahimees sõitis veevaadiga köögi ukse ette, köögi aknad tehti lahti, ustest hakati käima. Kutsar avas tõllahoone uksed, hakkas hobuseriistu puhastama ja nühkima. Tallipoiss viis haige Kremilda jalutama. See oli paruni ratsahobune, juba teist nädalat haige. Mis tal viga oli, ei teadnud tohtridki, aga norus ta oli ja jalga hellitas.

Kustil olid juba kõik teed puhtad ja raudrehaga üle riisunud, kui peremansel, valge põll ees, välja tuli, kellaposti juurde läks, nõõrid pihku haaras ja perekella hüüdma pani — till-tall... Keskhommikule pääses, üks söögivahe oli möödas.

Pärast keskhommikut pani kärner Kusti peenraid kitkuma. Andis peenra kätte — olgu lõunaks valmis. Ah, kui nüüd hall vanamees tuleks! Kusti hakkas tööle. Igav oli noppida rohutaimi. Kitkusid kükitades — hakkas kohe selg valutama, istusid — jäid jalad kangeks. Ja nõgesed kõrvetasid nii valusasti. See ehk ongi hea, et kõrvetavad, siis ehk tuleb hall vanamees.

Jalad ja käed hakkasid kipitama, aga sellest ta ei hoolinud. Kusti kõrvetas meelega jalgu ja käsi, siis ehk tuleb hall vanamees, õpetab rohtu ja juhatab kuningalinna. Pärast jäigi valu vähemaks, käed ainult õhetasid ja punetasid. Kusti noppis ja noppis rohutaimi, töö edenes aga visalt. Vaatas sirelipõõsa poole — kas ei seisa seal keegi, kas ei tule sealt hall vanamees. Sulges silmad, ootas tükk aega, avas siis — ei kedagi. Mõnikord kostsid selja taga sammud, Kusti ei usaldanud ümber vaadata, sammud kadusid.

Ei tulegi, ei hooli temast keegi. Liblikad lendlesid peenarde kohal, mesilased sumisesid õhus... ah, küll on nendel hea. Kas neil ka muresid peaks olema? Kas on ka halbu liblikaid, kes teistele haiget teevad? Kui saaks endale tiivad, lendaks ära kaugele, kaugele. Ah, kui saaks võõral maal kuningaks, tuleks siis siia tagasi, ei siis kardaks kedagi. Parun lubaks suure trepi eest läbi käia, laseks oma laste mänguasju katsuda. Tema ei tahaks neid, tal oleks endal palju paremaid. Küll siis Viidrik ja Jüri teda kardaksid ja paluksid põlvili maas armu. Ta ei teekski neile midagi, muudkui peotäie põrnikaid laseks ära süüa, katsugu, kas on hea. Ei, ta ei annaks neile ka põrnikaid, andeks annaks, las näevad, kui hea kuningas ta on.

Kui seda valu südames ei oleks!

Peenar sai kitkutud, perekell lõi lõunale, halli vanameest ei tulnud. Kes temast hoolib!

Vaevalt söönud, läks Kusti sepapatta Hansu juurde. Hans istus söekastil akna all ja luges «Musta Kaptentit». Kusti istus sõbra lähedale, tahtis talle oma muredest kõnelda, aga ei saanud, pisarad tulid silma.

«Mis sul on?»

«Ei midagi. Hans, kas sul ka muresid on?»

«Eks mõnikord ole ka. Aga mis sul ikka viga on?»

Kusti tahtis kõnelda oma igatsustest, sellest, kuidas tal halb oli suure trepi ees teed puhastada, kuidas aias igav on peenraid kitkuda, nõgesed kõrvetavad... ja Pikk-Kristjani poisid kiusavad alati. Tahtis kõnelda oma igatsustest, et tahaks ära kuhugi kaugemale. Ei saanud aga kuidagi sellega hakkama, ainult seda suutis öelda, et Pikk-Kristjani poisid peksid teda eile, toppisid põrnika suhu ja käskisid ära süüa, et see on põldmurakas.

Hans lubas poistele tuupi teha. Ärgu aga Kusti sellepärast liiga palju muretsegu, kui mõnikord halb on. No on halb, no mis sest — pärast lähevad kõik asjad heaks. Mitu korda seesama Lendav Hollandlane hädas oli, aga ikka pääses välja. Ei, kui raamatuid loed, siis näed, et meie hädad pole veel midagi selle kõrval, mis oli neil seal raamatus. Kohe vaata, et surm silma ees, aga näe — välja pääsesid. Tema mõnikord tahakski olla suures hädas, et siis on hea, kui hädast pääsed. Ärgu muretsegu midagi.

«Kas tahad, ma annan sulle oma püssi. Vaata, see on uutmoodi püssi toru, nagu ikka püssilgi, kukk ja... aga vedruga laseb. Pane aga kivi kuuliks sisse, tõmba vedru kangeks ja siis lase triklist lahti. Siis paneb kuul minema, nii mis ulub. Võta see püss endale!»

Kusti ei tundnud püssist suuremat lõbu, aga et sõber Hans selle kinkis, võttis ta vastu ja tundis sellest kui kingitusest rõõmu. Peale lõunat oli Kustil palju parem olla. Töö edenes hästi. Mis sest, et mõnikord on suured mured, küll lõpeb kõik hästi. Kuidas Lendav Hollandlane hädas oli, aga ikka pääses välja.

Ohtu eel tuli noor parun käru ja labidaga aeda. Oli umbes Kustivanune poisike. Ilusad saksa riided seljas ja kollased saapad jalas, ainult sääred olid paljad. Sõitis käruga üle peenarde ja sorkis labidaga peenraid. Kui Kusti kitkudes mõne viljataime juhtus välja tõmbama või jalaga peenra servale astuma, siis hakkas kärner kohe pahandama, aga tema võib sorkida küll.

Tuli Kusti juurde, tõmbas käega paar korda rohtu peenrast, aga tüdis kohe. Kusti töötas hoolega ega vaadanud poisi poolegi. Viimaks nägi poiss Kusti püssi peenra vahel maas.

«Mis see on?»

Kusti kohmetus, püüdis püssi peita ega lausunud sõnagi.

«Mis see sul on?»

«Püss,» kohmas Kusti viimaks.

«Näita, ma ka lasen.»

Kusti andis püssi arglikult noorparuni kätte. See ei osanud temaga midagi teha. Siis Kusti tõmbas ise püssi vinna, pani kivi sisse, andis jälle noorparuni kätte ja ütles juba julgemalt:

«Lase nüüd, tõmba sealt alt triklist.»

Poiss laskis ja vihisedes lendas kivi minema.

«Oi, see on tore! Kust sa selle said? Anna mulle.»

Kelle käest Kusti püssi sai, seda ei ütle ta mingil tingimusel, ja ära anda ta seda ka ei tahtnud.

«Anna, ma annan sulle oma labida.»

«Mina ei taha sinu labidat.»

Ja Kusti sirutas käe, et püssi tagasi võtta, aga parun tõukas Kustile vastu rindu, võttis käru ja püssi ning läks. Labida jättis maha.

Kusti ei saanud tükil ajal arugi, mis oli sündinud. Viimati taipas, et noorparun oli ära viinud ta püssi ja maha jätnud oma labida. Hommikul suure trepi ees oli labidas talle nii kallina ja kättesaamatuna näinud, et ta seda katsudagi ei usaldanud, aga nüüd ta seda labidat ei tahtnud. Niisugune kerge ja tühine asi. Kui mullaste kätega varrest kinni võtsid, siis määrdus vars kohe. Ei tema seda taha.

Ah siis saksa lapsed tulevad ka teda kiusama. No kiusaku, kiusaku, küll ükskord tema...

Ja jälle läks Kusti süda raskeks. Ei tahaks ka rohuaias tööl käia. Ei tule temale hall vanamees teed juhatama kuningalinna, ei hooli temast keegi. Oleks isa ta parem karja pannud siia Väljakülasse, oleks võinud olla üksi ja omaette.

Kui päikesetera kadus talli taha, laskis kärner Kusti koju. Emal oli söök juba valmis. Isa tuli raskete sammudega koju, istus väsinuna ukse ette pingile, märss seljas. Tuli alles siis sööma, kui ema mitu korda kutsumas käis.

Peale sööki läks Kusti lakka magama. Uni ei tahtnud kuidagi tulla. Pargis hakkasid laulma ööbikud, jõe poolt tõusis udu ja eemal sinas Songuta mägi. Selle mäe all olevat linn, sinna pääsevat ainult kord saja aasta tagant pärtlipäeva ööl. Öövahi Kaarel olevat kord linnavärvat näinud. Kui nüüd temagi läheks otsima linnavärvat.

Aga seda ei leia nüüd, sada aastat ei ole veel täis. Miks elab Kusti nüüd, miks ei elanud ta varem, või sada aastat hiljemini?

Ja jälle tuli mure Kusti südamesse. Tuli suur mure nagu must pilv, kattis terve moonaküla ja tahtis Kusti lämmatada. Ah, kui nüüd nutta saaks, nutta saaks, siis oleks palju kergem.

VILU JAAN JA KURE KAAREL KARJAS

Vilu Jaan käis Põndakul karjas.

Kui taevaäär lõi punetama, äratas vana perenaine tüdrukud ja saatis lüpsma. Jaan magas siis veel talli lakas, õlekott pea all ja vana palitu peal. Kui aga aidauksed avati ja naised hakkasid kurnama piima, ronis vana perenaine redelit mööda üles, pistis pea lakaluugist sisse ja hakkas laulma:

«Karjane, tõuse üles, tõus-tõus! Karjane, tõuse üles, tõus-tõus!»

Kui Jaan kohe ei ärganud, ronis vana perenaine paar pulka kõrgemale ja jätkas oma ühetoonilist viisi:

«Tõuse nüüd ikka üles, Jantsi, tõus-tõus! Juba teiste karjad lähevad välja — Päitsikul on kellad kaelas, Lillakul on lilled sarvis... Tõuse nüüd üles, tõus-tõus! Küll lõuna ajal jälle tukastad. Karjane...»

Kuid vana perenaine sai kaua laulda. Jaan maigutas suud, tegi õlgadega tõrjuvaid liigutusi, tõmbas vana palitu üle pea ja magas edasi. Siis ronis perenaine päriselt lakka, tõmbas tasakesi palitu pealt ära ja laulis Jaani kõrva ääres:

«Karjane, tõuse üles, tõus-tõus!»

Siis sai Jaan maast lahti, tõusis üles, uni silmis, pea sassis. Kui see tõusmine nii raske ei oleks!

«Kas päike juba kõrgel?»

«Tule aga nüüd maha, eks lõuna ajal jälle tukasta. Leivamärss on varjuvärava kõrval varnas. Pese kaevul uni silmist.»

Nii algas Jaani karjapäev.

Ronis nohisedes redelit mööda alla, pani kaevul paar korda vett näole, pesi une silmist. Siis teritas aida ees käiakivil nuga, seda ei unustanud ta kunagi, võttis varnast leivamärsi ja hakkas karja järel sammuma metsa poole.

Oli esiti veidi tusane ja pahur, käratas koerale ja lõi loomi. Ah, kui see hommikune tõusmine nii raske ei oleks! Silmad on nagu liiva täis ja tina jalgades. Pole see karjase elu ikka midagi väärt! Olgu ilus ilm või vihmane, argipäev või püha — ikka pead tõusma. Jaan tõmbas pea õlgade vahele, raputas ja puristas külmavärinad maha.

Tema-mees veel paneb vastu, aga Kure Kaarel vist küll tervet suve karjas ei käi, liigub nagu unekammitsas päevad otsa. Ega olegi temast karjahoidjat: kui oinas veidi põrnitab, siis lööb kartma, härjavärsi mölinat kuuldes hakkab nutma ja jookseb puhmaste peitu. Oma karjakoerast ei saa jagu, see redutab niisama karja ümber ega ole temast põrmugi kasu.

See nüüd mõni karjane, kaks korda karjast jooksu pannud. Esimene kord leiti kodunt lakast, anti nahatäis kätte ja saadeti uuesti karja. Teine kord oli kaks päeva Paapniidu heinaküünis redus ja alles nälg ajas ta talu

lähedale hiilima, kust ta jälle kinni võeti, anti nahatäis ja saadeti uuesti karja.

Mõnikord kohe kahju poisist, noor teine alles, päris laps. Ja õige imelikuks jäänud viimastel päevadel: suur pea kõigub peenikese, kirpudest ja prussakatest tikitud kaela otsas nagu mooninupp, silmad põlevad, põsed õhetavad... mis tal peaks olema? Enne oli ikka sõbramees, ajas juttu, mängis teinekord, pidas plaane, nüüd põrnitab altkulmu ja närib küüsi. Ega need Kaasiku omad nüüd küll suuremad asjad ole. Niipalju nüüd talust ei saa, et annaksid poisile korralikud saapad ja jalanartsud. Poisil jalad kärnas ja lõhkised, punetavad nagu hanelestad. Igal hommikul nutab, kui jookseb läbi kastese rohu, ütleb, et valu ulatuvat südameni.

Tema-mees nüüd ikka paneb vastu, kuid see on tal ka viimane suvi karjas käia. Tuleval aastal pistab linna, lukussepaks õppima, tädimees on juba kohagi valmis kuulanud meistri juures. See on hoopis teine asi, oled ikka omaette mees. Ja tore on: püksid ja sinine pluus läigivad rauatagemetest ja õlist, käed ja nägu on mustad. Ei seal aita midagi, see on kohe niisugune amet. Aga laupäeva õhtul peseb käed ja näo bensiiniga puhtaks, paneb krae kaela, uued riided selga, uuriketi üle rinna ja läheb välja. Kes see ütleb, et ei ole härra! Võib ju ka koju käima tulla, kui saab selliks, las vaatavad, mis mees Vilu Jaanist on saanud. Aga nüüd ei aita midagi, peab selle suve karjas käima, muidu ei tule välja.

Kui Jaan karjamaale jõudis, oli tuju jälle hea ja uni täiesti lahkunud. Viskas paar hundiratast ja hõikas üle lepiku Kure Kaarlile:

«A-a... a-a... a-a-aa...»

Siis otsis põõsast poolelijäänud korvi ja hakkas punuma seda. Sügiseks peab korvide ja luudadega kümme rubla kokku saama! See kulub linnas ära marjaks.

*

Kure Kaarel käis Kaasikul karjas.

Kui perenaine tuli Kaarlit äratama, nägi see parajasti und. Keegi ajas teda taga pika vemblaga ja püüdis lüüa vastu paljaid jalgu. Ta jooksis kadakapõõsaste vahel risti-rästi, aga ei pääsenud kuhugi. Jalad valutasi nagu tules, sest kogu nõmm oli täis teravaid kadakaokkaid, mis igal sammul valusasti torkasid jalgu. Ime, kuidas nad kõik seisid püsti, nagu oleks keegi täis toppinud kogu nõmme teravaid punaseid nõelu. Juba olid varbavahed okkaid täis, juba tald, nüüd kogu jalg! Nii küll tagaajaja eest kaugele ei pääse! Küll ähib ja puhib joostes ja vemmal käib matsatades vastu maad! Kaarel tõstis jala, et okkaid ära pühkida — heldeke, kõik ümberringi okkaid täis nagu siili kasukas. Küll on imelikud okkad, just nagu lumepangad jäävad jalgu! Mis see siis on? Kogu maapind elab. Igal

pool, kuhu jalaga astub, tõusevad okkad ise püsti ja sirutavad otsad vastu. Enam ei jõua jalgu tõsta ja valu ulatub südameni!

Juba tahtis Kaarel maha heita põõsa taha, peita pea käte vahele — tehku, mis tahab, löögu või maha. Kuid seal lõppeski äkki kadakanõmm ja algas lage liivaväli. Sinna! Seal jäävad ometi okkad maha. Nüüd hakkas Kaarel põlvini sumpama pehmes tuiskliivas. Okkad jäid küll maha, kuid Kaarel märkas, et oli sattunud ühest hädast teise: liiv oli kõrvetavalt kuum, jalad otse põlesid liivas.

Ta karjus valu pärast, tagaajaja naeris. Mis tal viga, tal suured saapad. Ei, nii põlevad jalad ära enne kui jõuab metsa!

Jälle tahtis Kaarel heita maha — tehku, mis tahab, kuid seal jooksiski mets ise talle vastu. «See on nagu muinasjutus,» sai Kaarel mõelda ja hüppas esimese põõsa taha. Siin aga põrnitas talle vastu Kaasiku pull, seal Kirju, seal Tõmmu — kogu kari metsas. Mis see siis tähendab? Nüüd kogunesid kõik tema ümber, ajasid lõuad laiali ja irvitasid naerda. Ime, ta pole seda veel näinud, et loomad ka naerda võivad! Terve kari tuli rüsinäl Kaarli ümber kokku ja tahtis tallata ta jalgade alla.

Kaarel vehkis kätega siia-sinna, viimaks ronis hädaga kännu otsa. Siin peab nende eest ära hüppama! Andis jalgadega tõuke — ja nii kergesti see läkski! Kohe tõusis lendu ja heljus üleval puude kohal... muudkui hoia aga keha otse, et pea allapoole ei lange. Läks niisuguse hooga, et tuul aina vuhises kõrvus. Kui hoog vähenes, laskus madalamale, tõukas jälle jalgadega maad ja lendas edasi. Ha, nüüd võivad nad teda taga ajada niikaua kui tahavad. Kuhu nad jäidki?

Kaarel vaatas üle õla tagasi ja kohkus. Peremees ronis ka kännu otsa, andis jalgadega tõuke ja lendas talle järele. Mis see siis tähendab? Pull tõukas jalgadega maad ja tõusis lendu, Ruske samuti, Kirju ka... juba lendaski terve kari, kõigil näod irvitaval naerul. Nüüd ei ole enam pääsemist! Peremees ongi siinsamas, pull kihutas temast mööda ja keeras sarved vastu. Aga peremehel ei olnud käes enam vemmal, vaid terav raudkonks. Selle lõi ta Kaarli pintsakust läbi ja karjus koleda häälega:

«Kas saad maha, kas saad maha!»

Kaarel karjatas ja ärkas. Sai kohe aru, et on Kaasiku lakas, aga imestus, et muist unenägu ilmsi edasi kestab, sest perenaine seisis ta kõrval, rebis pintsakut pealt ära ja hüüdis:

«Kas saad maha! Kas saad maha!»

Kaarel kägardus nurka ja hakkas paluma:

«Ära löö, ära löö!»

Kuid perenaine ei olnudki täna kuri, kutsus teda lakast maha ja küsis, kuidas on täna jalgadega. Nüüd virgus Kaarel täiesti ja mäletas, et eile õhtul oli tohterdatud tema jalgu.

Ta oli juba teist kuud sumbanud palja jalu päev päeva kõrval, oli see siis hommikuses kastes või päevase kuumuse käes, ees kdarbikus või

taga luha soo maakevees. Oli tallanud jalga orke ja klaasikilde ja jalad oli lõhkenud iseenesestki. Oli nutnud karjas peaaegu iga põõsa ääres.

Igal hommikul, kui tuli lakast maha, olid jalad nagu tuld täis. Hommikune kaste jahutas neid veidi, aga kui ta jõudis kadakanõmmele ja jalad kuivasid ära, hakkasid nad keskpäeva paiku jälle valutama ja tuld välja ajama. Kõige halvem oli õhtupoolikuti, siis käis karjaga luha taga, see oli täis teravaid orke ja okkaid, kuna iga mätta vahel lirtsus kollane maakevesi. Seal haudusid varbaalused ja läksid laiaks lõhkenud haavad. Koduteel aga kuivatas tuul jalad, haavad hakkasid lõhkema ja kirvendama.

Kevadel anti talle küll enda jaoks saapad, kuid need olid suured ja kõvad nagu sarved. Vilu ilmaga võis ikka käia, aga palavaga hõõrusid jalad verele ja rakku. Oli kurtnud algul oma häda ka peremehele, kuid see oli öelnud, et lasku aga siis palja jalu, kui saapad hõõruvad, nii olevatki kergem. Nüüd, peale neid suuri pahandusi, mis olid hommikuse ärkamise, hooletu karjahoidmise ja kõige rohkem veel ärajooksmise pärast, ei julgenud Kaarel enam teha juttu saabastest.

Jah, imelikult oli see suvi alanud. Kevadel oli veel kõik hea, pererahvas lahkem, loomad paremad ja koer sõnakuulelikum. Hommikuti läks ta lauluga karja ja lepiku kohal hõikas Vilu Jaanile vastu. Siis oli vähehaaval kõik muutunud.

Esimesed pahandused tulid hommikuse ülestõusmise pärast. Küll oli raske tõusta! Uni rõhus teda maha nagu tina. Ei saanud ega saanud maast lahti. Esiti naljatas pererahvas, et sellele aja hoovad alla, ei tõuse siiski, pärast hakati pahandama ja hiljemini koguni lööma. Ja imelik oligi selle magamisega: kogu öö magas nagu linnuke oksal, ärkas üles mõni tuhat korda ja käis lakaluugil vaatamas, kas päike juba tõuseb, aga koidu eel uinus nagu surnu.

Ja siis tikkus päeval uni peale nagu painaja. Kisu või küüntega silmad lahti, vägisi lähevad jälle kinni. Mitu korda oli jäänudki karja juurde magama, kuna loomad olid läinud paha peale. Pole ka õigeid aedu kuskil: välja serval mõned roikad ja kopli ääres mõni üksik teivas. Siis oli peremees või perenaine tulnud vemblaga.

Vähehaaval võõrdus koer sõna kuulmast ja loomad näisid kiusavat teda meelega. Ah, kuidas ta silmade ees mõnikord läks kirjuks ja mustaks viha pärast, oleks maha löönud kõik loomad viimseni ja näidanud peremehelegi! Iga kord kui need vihahood tulid, hakkas kõrvus kohisema, palavuse joad käisid üle ihu ja silmade ees tantsisid punased plekid. Kaks korda pani ta siis jooksu, kuid seda ei taha ta mäletadagi.

Ja ime, et eile perenaine ise hakkas vaatama ja tohterdama ta jalgu, seda pole veel kunagi teinud. Ta vingerdas maas kaevu taga ja nuuksus valu pärast, kui perenaine tuli sinna ja küsis, mis viga. Nagu ei oleks ta küllalt iga põõsa taga nutnud. Jah, siis ta alles nägi esimest korda, kui

sügavad haavad jalal ja kuidas iga varbavahe mädaneb. Oli siis kutsunud peremehegi sinna. Oli siis peetud nõu ja hakatud tohterdama. Peremees tahtis esiti määrida jalgu silgusoolveega, kuid sellele oli Kaarel vastu kindlasti, teadis juba, kui valus see on, tehtagu ennem mis tahes, või ärgu tohterdatagu sugugi, aga silgusoolveega tema küll määrida ei lase. Oli siis viimati varbavahesid määritud tõrvaga ja lõhkehaavu käärirasvaga. Kogu öö olid jalad õhetanud ja ajanud tulist, aga nüüd hommikul oli palju parem.

Perenaine tõi valged jalanartsud ja oma pastlad. Need olid küll pisut suured, kuid ikkagi paremad kui kuivanud saapad. Kui siis Kaarel läks karjatänavat mööda alla, tundis, et jalgadel on nagu vilu, et jalad on nagu puhanud ja palju parem on olla. Hommikki tundus ilusamana ja loomad parematena. Lepiku kohal hõikas vastu Vilu Jaani hüüete peale, seda polnud ta enam teinud kaua aega.

Karjas Kaarel tundis, et tal enam ei ole südames seda musta viha, mis seal oli asunud kogu viimased nädalad. Ainult meel oli kurb, et tema karjapäevad nii on läinud. Pärast keskhommikut ta ajas karja lepiku taha. Tahtis kokku saada Vilu Jaaniga, et temaga ajada juttu ja saada vähegi osa sellest rahulikust meeleolust, mis oli Jaanil alati.

Jaan istus mätta otsas, ajas vilet ja seadis kokku uusi korvivõrusid. Oli nii ametis, et ei märganud Kaarlit enne, kui see küsis:

«Mis sa teed nüüd?»

«Ah sina. Uut korvi alustan. Ühe lõpetasin ära enne keskhommikut. See saab Pärtli perenaisele. Nüüd asutan uut Otsari Mariele. Mul on tellimisi palju, ole mees ja tee. Peedu omad tahtsid marjakorvi ja Sepa rahvalt on tellimine kümne luua peale. Oleks aga mahti teha. Siiski — kümme rubla tahan sügiseks kokku ajada korvide ja luudadega.»

Kaarel vaatas Jaani salkus pead, tugevat kaela ja suuri käsi. Kui suur ja tugev ta ikka on! Ja jalad on päris terved, muudkui veidi korpas ja päevitunud. Miks nad ei peaks olema terved, kui jala järgi tehtud saapad siinsamas kivi ääres. Loomad söövad rahulikult ja koer on karme vastu jooksma, kuhu Jaan saadab.

«Küll sul on hea,» ütles Kaarel nagu endamisi.

«Mis ta nüüd hea on, aga eks pea ajama läbi. Kuidas sinul nüüd on, kas parem? Ole ikka mees, aja suvi läbi, eks siis sügisel näe.»

«Ma vaatan, sul on kohe palju paremad loomad kui mul.»

Jaan pani korvivitsad käest ja vaatas Kaarlile otsa. See näis täna jutukamana ja lahkemana kui muidu. Ja tõepoolest, mis ta siis põrnitagu, peaaegu pool suve ees, see tahab teenida, olgu ikka mees.

«Ah, mis,» lõi Kaarel käega. «Ei taha mõeldagi sellele karjasuvele.»

«Ei, kuule, sa ära mõtle ühtelugu, et elu on paha või sedasi. Siis ongi paha. Sa pea rohkem kuraasi. Kui ongi mõnikord paha, löö käega. Või see minugi elu on kuldne, aga ma ei tee väljagi. Sa ütled, et loomad on

paremad, kus nad paremad on. Kuule, mis ma sulle ütlen sõbramehe poolest: mina olen tähele pannud, et sa ei salli enam loomi. Mis karjane see on, kes ei salli oma loomi ja koera. Nii see asi lähebki halvaks, siis ei salli loom ka sind ja läheb paha peale. Ei, küll loom tunneb, ära seda ütle, küll sel ka omajagu mõistust on. Kust see on tulnud? Kevadel sa ei olnud niisugune. Kandsid tallekesi üle kraavi ja söötsid neile pihupesalt leiba.»

«Ma ei tea isegi, kust see tuli, aga ma ei salli neid silmaotsaski. Nad justkui kiusavad mind kõik ega karda põrmugi. Tead, eile õhtul, kui läksin karjaga koju, jooksin kohe väljanurgale vastu, suur vemmal käes, aga Kriim läks ometi vilja. Minu kõrvalt kohe läks läbi, paar sammu vahet. Küll karjusin ja andsin vembraga, aga ajas sarved ette, põrnitas tigidasti ja läks. Ega saanudki mina teda rukkist välja, enne kui peremees tuli appi. See andis siis mulle vastu paljaid jalgu, et miks lasen. Kas tead, mul oli nii suur viha, et silmade ees läks mustaks ja krigistasin hambaid... oleksin selle lehma maha löönud sinnasamasse, kui aga oleksin jõudnud. Ja kui osavasti lambad jooksevad kapsaaeda! Vana oinas poeb läbi su jalgade vahelt, kui jääd aiavärava ette. No ütle, mis ma teen, mis ma teen? Ei, sul on kohe palju paremad loomad.»

«Kus nad mulgi paremad on, aga mina sallin neid. Looma peab ju vahel meelitama, siis loom kuulab sõna. Teinekord peab muidugi kuri olema, kui vaja. Küll ta sedagi mõistab. Minul on need asjad kõik selged. Pullile annan alati seeni, kui leian, see on nende peale maias. Kohe iniseb vastu, kui hüüan, et pullu, seen. Siis laseb ennast sügadagi. Aga mõistab kohe ka, kui paha peale on minemas ja ma vähe käratan või vembraga mõõdan mööda külgi. Vana Tõmmu, tead, see laiade sarvedega lehm, sööb praegu seal kase all, see armastab jälle soolast, üle selle ei ole tal midagi. Sellele annan jälle kõik silgupead, sedaviisi meelitan seda. Noor Kirjak armastab nõgeseid — imelik küll! Iga kord kui läheb mööda aida otsast, on nõgesepeõõsas. Las võtab, las võtab, seisan kohe juures ja lasen võtta. Sedasi loom ka teab, et temast hoolitakse. Ainult väike Ruske... temale kas annad midagi või ei anna, see on ükspuha, tema kuulab ikka sõna. Teinekord lüpsi ajal käin sügamas kukalt, see meeldib. Lammastega pole midagi, need käivad mu järel nagu koerakutsikad. Neile söödan pihupesalt leivaraasukesti ja koorikuid. Teinekord peremees küll ei taha lubada, et raiskan leiba, et tema annaks koorikud parem künnihobustele, aga või peremees iga kord nägemas on. Mõnikord pistan aidast salvest peoga kaeru taskusse ja söödan pärast lammastele ja Mustikule — küll see on maias kaarte peale! Sedasi peab looma meelitama ja sallima, loom seda tahab. Siis ka hoiab. Teinekord peab küll ka kuri olema ja käratama. Annan mõnikord karjapiitsagagi mööda jalgu, aga see olgu siis asja eest, et loom ka teab, mis eest ta sai. Ära tühja löö, küll temal ka oma aru peas on! Ja ära näita, et sa looma kardad, siis on asi paha. Küll tema mõistab, et ta sinust üle on.»

«Ei saa kohe.»

«Siis on küll paha, kui see asi korra sedasi on läinud, siis peaksid minema mõne teise karja, kus loomad sind ei tunne. Aga kuhu sa nüüd poolel suvel enam lähed? Ehk ajad siiski läbi selle poole suve.»

«Kohe kuidagi enam ei saa. Peremees ja perenaine on pahad, irisevad, kui vähe midagi on. Peremees annab keppi ja perenaine sagib juustest. Eile jooksid lambad kapsaaeda, värav oli lahti. Jooksin küll kohe välja ajama, aga niipea ei saanud. Seisid mõlemad õues, peremees ja perenaine, aga et kumbki appi oleks tulnud, seda ei olnud. Muudkui sõimasid ja pahandasid. Sestsaadik... septsaadik, kui ära olin, sa tead küll... on muutunud õige õelaks.»

«Nojaa, sa ei oleks pidanud ära minema, eks ma õelnud, nüüd nad oma õigust täis, nüüd on nendega raske. Aga katsu läbi ajada, katsu läbi ajada. Eks ole minulgi teinekord peremehega pahandusi ja tuleb ütlemisi... Ei, ega ma küll laita või, peremees ja perenaine on mõlemad head inimesed. Aga või sa isegi iga kord ilma süüta oled. Peab ju teinekord karistama, muidu lähed hukka. Mineva laupäeva õhtul hakkasime künnipoisiga jändama, ajasime kuuri seina äärest viljaredelid ümber, üks läks katki, siis peremees käratas peale. Aga ega ma sellest siis... see oli asja pärast. Eks tule mõnikord ütlemistki. Pärast on jälle hea.»

«Aga minul läheb silmade ees mustaks, kui hakkavad. Kas tead, kui ma esimest korda ära jooksin ja kodu lakas nutsin, siis hakkas silmade ees virvendama, mõtlesin, et löögu nad mind või maha, aga tagasi ma enam ei lähe. Aga kuhu sa pääsed...»

«Muidugi, kuhu sa pääsed, kuhu see meiesugune pääseb. Ega minagi... ega mullegi see karjapõlv nii meeltemööda ole, aga tuleb läbi ajada. Kui ma kord juba lukussepaks saan, küllap siis... Tule ka linna, lukussepaks või tiisleriks õppima, kui mõne aasta veel sirgud. Ma kuulan sulle koha. Kuule, oled juba mõelnud, kelleks tahad saada?»

«Ei tea isegi veel. Justkui ei tahakski kellekski, ei tahakski olla. Või jälle mõnikord tulevad imelikud mõtted, tahaks olla ei tea mis. Üleeile lõuna ajal istusin peenravahel ja kitkusin vesirohtu sigadele. Siis oli paha olla, nõgesed kõrvetasid. Kana tuli aeda ja ma mõtlesin, et küll on kanal hea, pole vaja karjas käia ja rohtu kitkuda. Miks mina ei ole kana? Mõnikord tahaksin olla liblikas, teinekord jälle pilv, et lendaksin üle maa ja mere.»

«Sinul on niisugused imelikud mõtted ja tahtmised. Minul on aga kindel: see suvi veel karjas, tuleval aastal linna lukussepa juurde.»

Jaanil oli hea meel, et Kaarel on jälle sõbralik ja jutukas. Ta kõneles mitmendat korda Kaarlile oma plaanidest ja lukussepaametist ja tahtis kangesti, et Kaarlilgi oleksid omad plaanid.

Siis näitas talle oma raha, seda oli sugu üle viie rubla, kõik teenitud korvide ja luudadega. Vaskraamidega rahakott oli tal selle tarvis pükstele sissepoole õmmeldud taskus. Pärast õmbles tasku jälle pealt kinni. Näitas, kuidas ta väänab luuavõrusid vitsa tules vinnutamata, ja õpetas, kust saada kõige paremaid korvivitsu. Kaarel võiks ju ka teha korve ja sellega endale teenida lisaraha.

Karjad aeti kokku ka õhtupoolel luha taga. Siin näitas Jaan talle oma linnupesi, mis tal olid kõik täpselt arvestatud ja märgile pandud. Suure männi all oli tal pulkadest tehtud puur ronga pojaga. Seda toitisi Jaan hoolega ja tahtis õpetada rääkima. Ronga kuuldes ta muud sõna ei rääkinud, kui: tere hommikut! Arvas, et ronk veidi juba kraaksub sedamoodi.

Siis seletas Jaan veel palju muudki. Et luha tagant männi juurest kaasiku nurgani on täpselt üheksasada seitsekümmend sammu, seda on ta mõõtnud mitu korda. Kaasiku nurgast kdarbiku kivini on nelisada kaksikümmend sammu ja sealt karjatänava alguseni kakssada. Kord olid nad hakanud vaidlema Oti karjapoisiga, kui pikk on niit niidirullil ankur number nelikümmend, kui see lahti kerida. Tema oligi siis oma rahaga ostnud niidirulli, ühe otsa sidunud karjatänava otsale aiateiba külge ja hakanud rulli lahti kerides minema. Kaksikümmend üks sammu jäi karjatänava pikkusest puudu. See on ju ometi tükk maad, aga Oti poiss oli vaielnud, et ei ulatu pooldegi tänavasse.

Nii oldi koos kogu päev. Õhtu eel mängiti mutti ja pulka, aga loomi vastu ajamas käidi kordamööda.

*

Järgmistel päevadel oli Kaarli süda palju kergem ja meel rõõmsam. Nüüd hoolitses ta igal õhtul jalgade eest, pesi neid kaevuküna ja määris käärirasvaga. Öösi oli uni rahulikum ja hommikul tõusmine kergem. Punased plekid kadusid silmade eest. Kui karjas veidi mahti sai, jooksis läbi lepiku Jaani juurde, kui aega ei olnud, andis endast märku hõigates. Kui siis Jaan vastu hõikas, oli nii kerge ja hea.

Jaan õpetas talle korvipunumist ja soovitas ka plaane teha, nagu temal olevat see lukussepaks hakkamise plaan. «Kui sul juba kord kindel plaan on,» oli Jaan öelnud, «küll sa siis näed, et palju parem on olla.» Lukussepaks ega tiisleriks Kaarel küll ei tahtnud, aga trükkaliks oleks hakanud, kui teaks, kuidas see trükkaliamet on. Jaan lubas kõik linnas järele kuulata ja kirjutada.

Samuti tahtis Kaarel ka koera ja kariloomi meelitada sõnakuulmisele. Seeni tema pull ei söönud, aga leiba ja silku sõid nad kõik. Sagedasti jäi ta ise karjas tühja kõhuga, sest ta jagas kõik oma toidu loomadele. Ja mõne aja pärast Kaarlile näis, et loomad ongi tema vastu muutunud

paremaks. Kõige raskem oli vana Päitsikuga. See neelas küll leivatüki kohe ära, aga läks ikkagi sinna, kuhu tahtis, ja tegi, mis tahtis. Sellele peab andma palju rohkem, oli siis Kaarel otsustanud ja oli hakanud teda kodus salaja söötma. Pärast sööki korjas kokku laualt kõik leivapalad ja viis pluusihõlma all karjaaeda Päitsikule. Mõnikord lõikas sahvril salaja leiva küljest viilaku ja viis lehmale. Tõepoolest hakkas see juba mõistma, inises vastu, kui Kaarel leivaviilakuga tuli karjaaeda.

Kui Kaarel ühel õhtul jälle salaja sahvril leiba oli võtnud ja, leivatükk hõlma all, välja tahtis minna, tuli perenaine peale.

«Mis sa kolad sahvril? Mis sul on?»

«Ei midagi,» kogeles Kaarel ja pani käe leivatükile ette, kuid sellega andiski enese ära. Perenaine kiskus leivatüki hõlma alt ära ja hakkas hurjutama:

«No vaata, kus ometi täitmatu loom! Laua taga sööb nagu kuue päeva teomees, aga seda veel vähe, leiba käib varastamas.»

«Ega ma siis endale...» püüdis Kaarel end kogelemisi kaitsta ja hoidus nurka.

«Ah endale veel ei võtnudki! Kellele sa siis varastasid, ütle, kellele? Tule, Peeter,» kutsus perenaine peremeest, «vaata, kus ometi vargapoiss. Näe, missugune kannikas leiba hõlma all. Ütle, kellele sa pidid selle viima.» Ja perenaine tõukas teda õlast.

Kaarel pidi juba häbenedes tunnistama, et ta varastas leivatüki lehma meelitamiseks, aga siis, kui perenaine teda tõukas, vajutas huuled kõvasti kokku ja kägardus tummalt nurka. Nüüd ta küll ei ütle, löödagu või maha.

Peremees ja perenaine jäid mõlemad ta ette seisma ja hakkasid peale käima üksisõnu:

«Ütle, ütle, kelle jaoks varastasid leivatüki! Kas enim ka oled varastanud? Ütle, tunnista!»

Jälle Kaarel tundis, et silmade ees läheb kõik mustaks. Ta pitsitas keele kõvasti hammaste vahele ja vaikis. Ei, nüüd ta ei ütle, nüüd ta ei ütle, löödagu või maha.

Et ta kõigile pealekäimistele ei vastanud sõnagi, vihastus peremees, andis talle paar hoopi ja tõukas kojast välja.

Kui Kaarel üle õue talli poole vankus, tundis ta, et jälle hakkavad tantsima silmade ees punased plekid. Lakas heitis ta kummuli heintele, tõmbas pintsaku üle pea, ja nüüd pääsesid ka pisarad valla. Ta nuttis nii, et keha vabises nutukrampides.

«Ja oli ometi kõik hästi minemas... ja oli ometi kõik hästi minemas,» kordas ta vahetpidamata nutukrampide sekka.

Ta nuttis, kuni pisarad lõppesid otsa, kuid ta väike keha tõmbles ja tuksus veel kaua nutukrampides.

Kui Kaarel järgmisel hommikul ärkas, tundis, et ikka punased plekid tantsivad silmade ees.

«Nüüd läheb kõik jälle halvasti,» sosistas ta endamisi. «Nüüd hakkab kõik jälle minema halvasti. Need punased plekid ei tähenda head. Nii on olnud iga kord...»

Ja hakkaski kõik minema jälle halvasti. Arglikult seisis ta karjavärava kõrval, kui perenaine lüpsis lehmi, nagu püüdes end peita väravaposti taha. Kas veel tuleb kallale? Kuid perenaine viis kobrutavad lüpsikud aida juurde, sealt hüüdis talle:

«Lase loomad lahti ja aja metsa!»

Kohe näis Kaarlile, et need ei ole enam endised loomad, nad põrnitasid nii vihaselt, nagu oleks perenaise viha külge hakanud ka neile. Kui Kaarel kütkeid päästis, tallas Päits talle valusasti jala peale, pull aga vehkis peaga nii, et lõi sarveotsaga käe veriseks. Lõuna ajal joosti maha rukkipoollu aed ja õhtul olid lambad jälle kapsaaias.

Tulid kuumad põuapäevad ja siis algas endine möll. Koer jäi kohe redutama põõsa taha ja isegi enne keskhommikut oli raske hoida loomi koos. Kella kümne paiku tõstis Päits saba selga ja alustas kiini, selle järel kõik teised. Kaarel võis joosta kas või hinge seest välja, kuid vastu ei saanud. Veel enne, kui ta jõudis karjatänava otsale, olid loomad ammu laudas. Mõnikord perenaine jättiski loomad koju ja saatis Kaarli aeda peenraid kitkuma. Teinekord oli aga vihane ja saatis karja tagasi. Siis nuttis Kaarel viha ja valu pärast, sest jalad olid jälle lõhki joostud ja varbavahed mädanesid.

Enam ei hõiganud ta hommikuti üle lepiku Vilu Jaanile ega olnud ka mahti teda vaatama minna. Mõnikord jooksis Jaan läbi lepiku Kaasiku karjamaale, kuid pani kohe jälle tagasi, sest pidi temagi palavaga silmad lahti hoidma, nagu ise ütles. Kaarel ei tahtnudki enam Jaaniga kõnelda, lõpuks oli üksi oma muredega kõige parem, kuna Jaani suur rahu ja plaanid nüüd ainult ärritasid teda.

*

Nädala lõpul läks pere Soosaarde heinale, ainult perenaine ja Kaarel jäid koju. Nüüd oli Kaarlil veel raskem. Kui ennemalt sai lõuna ajal vargsi silma kinni lasta, siis nüüd ei olnud selleks mahti. Perenaine hõikas ühtelugu ja saatis siia-sinna. Kord oli vaja tuua aidast jahu, kord vaadata kanade järele või jälle ajada hagu pliidi alla. Kui muud teha ei olnud, saadeti aeda kitkuma.

Varsti tundis Kaarel, et mitte ainult jalad ei aja tulist üles, vaid ka pea ja kogu keha. Mõnikord tundis isegi, et ta lõõmab kogu kehast nagu ahi. Vett võis ta juua lõpmata palju, kuid janu oli ikkagi ja keel kuivas kurgulakke. Kõrvad kumisesid ja silmade eest ei kadunudki punased täpid.

Õöd muutusid jälle rahutuks, ei saanud kuidagi kosutavat und silma, vaid viskles rahutus poolunes lakas, ja ikka olid ühed ja samad unenäod: loomad ajasid teda taga ja tahtsid kas tallata jalgade alla või läbi pista sarvedega. Alati jooksis ta nende eest ja oli hirmul, peites end kord põõsaste taha, kord kraavi põhja. Mõnikord jooksis põlvini pehmes rabas täis surmahirmu, sest pull oli iga minut ta kannul; vahel oli kaelani vees, peaaegu uppumas, kuid sinnagi tulid loomad järele. Nii kestis see iga öösi, kuna hommikul ärgates oli hirmuhigi otsa ees.

Ühel ööl põgenes ta tagaajava karja eest lakka. Siia nad ometi järele ei tule! Kuid juba kolistas keegi redelipulgal — pull ronis üles, lõuad laiali, nagu irvitaval naerul. Tema järel Päits, Kriim ja kõik teised. Kaarel hakkas jooksmas lakas edasi-tagasi — ei või siingi olla nende eest julge. Ta haaras sarikast kinni, ronis pennile ja istus kaksiti sinna. Saab näha, kas ka siia tulevad järele? Juba kogunesid kõik penni alla, tammusid rahutult kohal, irvitasid ja ammusid. Oi, juba taotab pull jalga! Kaarel kargas pennile püsti. Kuidas neid siit eemale peletada, kas saaks midagi kätte?

Kuid siis Kaarel äkki märkas, et punaseid täppe, mis kogu aja tantsisid ta silmade ees, saab ka kinni püüda. Ta haaras ühe — see ei olnud muud, kui väike tuluke, ja viskas selle pullile vastu. Püüdis neid hõlpsasti rohkem ja hakkas nendega loopima loomi. Ja nüüd sündis ime, punased täpid kasvasid ruttu suureks leegiks, neelasid ükshaaval ära kõik loomad ja siis kadusid suitsuna läbi luugi. Nüüd hakkas Kaarel naerma: ei ole enam ühtegi looma, ei olegi vaja karja minna. Irvitage veel, ajage veel taga!

Järgmisel hommikul oli Kaarel läbimärg ja pea hõõgus veel rohkem. Imelik unenägu seisis kogu aja meeles, õigemini kestis edasi ilmsi, sest Kaarel haaras kogu aja kätega silmade eest punaseid täppe ja viskas õhku. Jah, kuidas nad kõik leekidesse kadusid ja suitsuga välja lendasid luugist! Ja siis vilksatas vargsi mõte läbi hõõguva pea: kui see tõepoolest nii olekski, laut põlema läheks ja maha põleks kogu loomadega, siis saaksin karjaskäimisest lahti. Kuid selle mõtte kihutas ta peast kohe:

«Rumalus, rumalus! Ei maksa nii mõelda.»

Ta jooksis karja järel siia ja sinna. Kui kerge on täna joosta! Ja ime, kuidas kõik kohiseb ja heliseb kõrvus! Mõnikord nagu puhutaks seal suurte sepalõõtsadega, siis jälle nagu mängitaks orelit või löödaks trianglit. Aga janu on suur, keel kuivab kurgulakke ja pea lõõmab nagu ahi. Peaks panema märjad lapid otsaesisele. Mis? Kari läheb juba koju. Võib vist küll olla lõunaaeg... Miks nad täna kiini ei jookse? Ah, kui nüüd saaks külma vett... Tinn-tinn... me... me...

Nii pooljampsides Kaarel sammus karja järel koju, ikkagi kohin kõrvus ja punased täpid silmade ees.

Loomi ta täna kinni ei pane, leiavad isegi asemes... Võib ka perenaine panna, kui läheb lüpsma. Tinn-tinn-tinn... Küll aga tuled mängivad silmade ees! Kaevul ei ole ämbrit, peab minema tuppa jooma.

Tasakesi pomisedes ja ikka midagi kätega tõrjudes ja püüdes Kaarel läks tuppa. Toas ei olnud kedagi. Tuli oli all ja liha särises vee sees pannil. Kaarel võttis toobi ja niisutas huuli. Siis märkas pliidiserval tikutoosi — siin need punased täpid ongi. Midagi mõtlemata võttis pliidiservalt tikutoosi ja tuli õue. Tõmbas üles ühe tikku, viskas üles — siin need punased täpid ongi!

Kuid siis näis unustavat tikutoosi, surus selle rusikasse ja läks talli poole. Talli otsa õlehunnikusse heitis pikali.

«Siin tukastan veidi.»

Vaevalt sai maha heita, kui tundis, et õled ta ees hakkasid sahisema. Mis see on?

Pull pistis õlgede alt välja esiti sarved, siis irvitava lõusta... siin ma olengi. Kaarel kargas püsti — jälle siin! Avas rusika, nägi tikukarpi... Siin need täpid ongi. Tõmbas tikust tule ja viskas pullile vastu, siis teise ja kolmanda...

Nüüd märkas, et õlekõrred muutusid mustaks, tuli hakkas kõrvetama käsi ja suitsusammas tõusis üles. Ta viskas tikutoosi maha, jooksis talli taha, sealt peenarde vahelt kartulimaale ja laskus maha kartulivakku. Viivuks kadus kohin kõrvust. Juba oli õlekuhi üleni leekides. Paks suits tõusis üles sambana ja liikus siis nagu pilv karjamaa poole. Kaarel nägi, kuidas suitsu all libises tume vari üle kapsaaia karjatänavale ja siis ikka edasi. Kuski kõlistati rauda, kuski laulis kukk.

Nüüd haarasid leegid tallikatuse. Kaarel puuris sõrmed sügavale mulla sisse ja haaras kramplikult kinni maast. Ta keha põles ja tuksus nagu nutukrampides, kuna kõrvus hakkas puhuma hele vile. Klaasistunud silmad vaatasid tule poole... punased täpid... punased täpid...

Enam ei ole silmade ees punaseid täppe, vaid kõike matab paks punane udu.

ESIMESED NAPSID

Vilu Jaan, Mätliku Joosep, Kalle Kusti ja mõlemad tallimehe poisid lamasid jõekaldal murul, ajasid juttu ja pidasid aru.

Oli pühapäev ja Vilu Jaan oli saanud oma teise karjapüha, sellepärast oli mahti teiste seltsis olla. Hommikul uidati ringi mõisavahel, luusiti pargiveerel ja aeti taga kivimurrus pesitsevat karpi, aga õhtupoolel võeti õngeridvad ja mindi kalale. Istuti tükk aega jõe kaldal reas nagu vanad mehed, sülitati vette ja vaadati üksisilmi õngekorki. Kuid õngitsemisest ei tulnud midagi välja, sest kalad ei võtnud. Mätliku Joosepil näkiti mitu korda sööt õnge otsast, teiste õngesid ei mindud näkkimagi. Siis keriti kokku õngenöörid, pandi õngeridvad lepapõõsa najale ja heideti murule juttu puhuma ja aru pidama.

Ei oldud kaua aega Vilu Jaani nähtud. See oli vahepeal palju kasvanud ja käitus peaaegu mehena. Kõneles pikka ja isemoodi käriseva häälega, liigutused olid aeglased ja mõõdukad. Ja imestudes vaatasid teised, kuidas ta tõmbas püksitaskust seapõiest tubakakoti ja keeras vilka nagu vana mees. Süütas põlema, kustutas sõrmede vahel tiku ja puhus suitsu läbi nina.

Teistele oli see uudis, mineval talvel ta veel ei suitsetanud. Kas isa ja ema teavad?

Mis nüüd neist, ta varsti omaette mees. Paljuks seda suve veel on, see on tema viimne karjasuvi. Siis veel üks talv kooli ja tuleval aastal on ta linnas lukussepapoiss. Küll nad näevad. Kas arvavad, et nende moodi jääb siia moonakakülasse mõisaorjaks, kiltrile ja kupjale tõugata! Seda asja on nad Põndaku sulasega, vana Mardiga, arutanud mitu korda ja põhjalikult. Siia tema ei jää. Linna, linna, muud midagi, kui meheks tahad saada! Need olid vana Mardi sõnad.

Jaan heitis plotskiotsa maha, astus varbaga peale ja sülitas läbi hammaste.

Ja äkki teised tundsid, et Jaan on kasvanud suureks, jäänud nendele võõraks, just nagu ei olekski karjapoiss, vaid Põndaku aastasulane või lukussepp. Oli nagu kahju ja veidi kade meel.

«Jaa,» venitas Jaan, oma väärtust aimates. «Ärap on linna tarvis rahagi kogutud. Kuus rubla seitsekümmend kopikat korvidega ja luudadega kõrvalt teenitud. See kulub linnas marjaks ära.»

Võttis püksitaskust vaskraamidega rahakoti ja luges raha siinsamas teistele ette.

«Ja see on kõik oma raha, teen sellega, mis tahan, kas või... Kuulge, kui õige klapiksime kokku ja laseksime tuua ühe soru viina? Mekiksime siin koos ära, aeg läheks hoogsamalt, õhtuni veel palju aega. Jaanipäeval

klappisime Põndaku sulasega ja Pärtli künnipoisiga rahad kokku ja mekkisime ära ühe soru... õhtupoolne päev nagu sulas kätte.»

Teistele oli see ettepanek nii ootamatu ja võõrastavalt uus, et ei osatud esiti vastata sõnagi.

«Mis? Ei taha? Mehed tahate ise olla? Või pole teil raha?»

Raha oh neil küll igapähele, sest mitmesuguste töödega olid nad kõik mõne rubla teeninud. Kuid kellelgi ei olnud raha siin kaasas, nad ei olnud veel nii suured, et raha endaga kaasas võivad kanda, polnud igapähele õiget taskutki. Mätliku Joosepi raha oli kodus teekarbi sees, Kalle Kustil koguni ema käes. Aga mehed on nemad samuti kui Jaangi.

«Mis siis muud, kui laseme ära tuua. Mätliku Joosepil pikad koivad, jookseb Sopsiku saunas ära, Maiel on alati seda kibedat kodus.»

Keegi ei tahtnud Vilu Jaanist maha jääda, kõhklemisi jäadi nõusse. Mätliku Joosep leidis koguni, et ta on suve jooksul teeninud kolm rubla seitsekümmend viis kopikat, Kas see siis suurem asi, kui nüüd teiste seltsis tilga viina võtab.

Rahahädast lubas Vilu Jaan päästa. Tema maksab nüüd kõigi eest, aga pärast peavad teised temale tagasi maksma.

«Sopsiku Mai võtab kolmkümmend kopikat sorust... meie oleme siin viie mehe, teeb nina peale kuus kopikat. Sügisel maksate mulle kõik ära.»

Ja lõppes sellega, et Jaan luges Joosepile kolmkümmend kopikat pihu peale ja Joosep pistis siitsamast läbi võsastiku Sopsiku sauna poole. Tallmeistri Hugo saadeti koju leiba ja silku tooma — peab ikka midagi olema peale võtta, mis selle viha maigu suust ära võtab.

Veidi aja pärast olid poisid tagasi. Siis asuti ringis viinapudeli ümber. Leivakannikas ja kapsalehele asetatud silgud olid sealsamas.

Mätliku Joosep tõmbas oma korgitseriga korgi pealt ja ütles veel kord nagu vabanduseks:

«Mina olen suve jooksul teeninud üle kolme ja poole rubla, kas see siis suurem asi, kui nüüd teiste hulgas võtan tilga viina.»

Siis ulatas pudeli Vilu Jaanile ja ütles:

«Eks hakka peale!»

Kuid see ei rutanud pudeli võtmisega, väänas oma plotski lõpuni ja lausus siis nagu muu seas:

«Kelle käes, selle suus.»

Mätliku Joosep pigistas silmad kinni, pani pudeli suule ja rüüpas ühe lonksu... hinge tahtis matta. Kuid ei tahtnud jääda Jaani ees naeruväärseks, vajutas hambad kõvasti kokku ja kannatas suutäie mehiselt välja. Kuidagi kõhides ja läkastades said ka tallimehe poisid, Hugo ja Eedi, esimese suutäie alla. Siis võeti hooletud asendid ja tunti, et nii see sobib.

Kõige tagasihoidlikum oli Kalle Kusti, tal oli piinlik ja häbi, et kogu selle asjaga oli kaasa läinud. Kuid Jaan oli olnud talvel tema hea sõber ja

ta ei tahtnud temast ega teistestki maha jääda. Tõstis siis pudeli suule, kuid vänge lehk mattis hinge, nii et tilkagi ei läinud alla. Oli piinlik ja häbi, kas tema siis kõige nõrgem on! Tõstis veel kord pudeli suule — nüüd vist läks alla ka, sest huuled ja igemed hakkasid kirvendama, silmanurgist jooksid pisarad, kuna kurgus kipitas kõha.

Nüüd jõudis kord Vilu Jaani kätte, kuid see ei rutanud võtmisega. Lõikas enne paraja tüki leiba, asetask sellele silgu, alles siis võttis pudeli kätte, tõstis selle silmade kõrgusele, pani pöidla pudeliküljele märgiks ja siis võttis... pull-pull-pull.

See oli alles suutäis, seda märkasid teised kohe. Aga Jaan maigutas ainult suud, kiskus näo veidi kipra, sülitask läbi hammaste ja hakkask siis leiba ja silku peale sööma. Siis keeras mehise vilka ja lausus:

«Näe, kui südame alt käib läbi.»

Siis käisk pudel veel ringi ja teisedki tundsid, et ka neil käisk südame alt läbi. Aga jutt ei tahtnud kuidagi sobida, isegi senine jutt katkes. Oli nagu piinlik ja võõrastavalt imelik lamada ringisk viinapudeli ümber.

Jänes keksisk põõsa tagant välja, jäi kükitama, kõrvad kikkisk, ja sirkask siis metsa. Teda märkask kõige enne Mätliku Joosep, tahtisk püsti karata ja kiljatada: «Uih, pikk-kõrv!», kuid tabask end veel õigek ajal — ei kõlba siin kekselda nagu poisike. Sundisk enese rahulikuks ja ütles nagu muu seas: «No mis see siit tahab? Kas saad metsa!»

Aga kui viinapudel ikka ja ikka ringisk käisk ja kõik olid keeranud endile Vilu Jaani tubakakotist tublid vilkad, hakkasid puulehed sahisema kõvemini ja vesi jões vulisisk kuuldavalt. Siisk sigisk ka jutt. See algask esiti õigek asjalikult ilmast ja töödest. Vilu Jaan hakkask aeglaselt ja mehelikult seletama, et näe, sügiseks hakkab juba vedama. Piibeleht on närtsimas ja kastehein valge. Neil, seal Põndakul, Palusaare luhask veel tükk heina teha, kuidas sellega saabki. Ega peale jaagupipäeva heinatöö enam jõudu tee — Jaagup taob raudnaela heina.

«Ja noh, kuhu see sügisk enam jääb,» seletask omalt poolt Mätliku Joosep, püüdes olla niisama mehelik nagu Jaangi. «Ei ole päeval enam seda võimu, mis suvel oli. Vana aidamees ütles ikka, et peale jaagupipäeva ei lahku enam põõsa tagant kaste.»

Siisk käisk veel pudel ringisk. Puulehed hakkasid sahisema veel kõvemini ja vesi jões voolas vallatult. Tallimehe Hugo nihutas enese Vilu Jaani lähedale, pani käe ta õlale ja hakkask rääkima õigek sõbralikult:

«Vaata, Jaan, sa lähed nüüd linna lukusse paksk õppima, kuula siisk mulle ka koht, ole sõbramees... Kuhugi sinna tiisleri juurde, mina tahaksin tiisleriks õppida. Ole sõbramees, küll mina siisk sind ka meeles pean, ära seda karda... Käsi peseb kätt.»

«Ah sina siisk ka tahad linna tulla? See on mehejutt. Kui seda asja ikka vaatame, siisk on ju vanal Põndaku Mardil õigusk, ega see moonamehe elu midagi väärt ole.»

«Aga seda ma ütlen teile, seda ma ütlen teile,» segas jutusse ka Mätliku Joosep, «ärge siis saksaks minge. Jaan, ära siis meiesuguse vastu uhkeks mine, kui sa seal linnas meistrimeheks saad.»

«Ei noh,» oli nüüd Vilu Jaan lai mees, «oleme kõik sõbramehed olnud, üheskoos joonud ja mänginud siin moonaküla vahel... kas meil maksab uhkust pidada.»

Nüüd nihutas ka Mätliku Joosep enese Jaani lähedale ja pani talle käe õlale:

«Pagan teab, olen isegi vahel mõelnud linna minna... aga siis jälle mõtlen, et... Kuulge, nüüd oleme sõbramehed ja ma räägin otse südame pealt... Nojaa, tuleb nagu kahju, mõtlen, et võtan õige Hindreksoni Leeni ära ja jään siiasamasse. Ehk saab pärastpoole vabadikukoha Kikukülast... Istuksin laupäevaõhtul uksekünnisel, mängiksin härmoonikat, Leeni talitaks lehm-mullikat ja seapõrsast... mina mängiksin ja vaataksin pealt. Siis oleks tore.»

«Ah tühja, see naiste värk,» lõi Vilu Jaan käega. «Mina võtan ühekorra linnast niisuguse, kellel on kübar ja päevavari, aga nüüd pole selle peale veel mõelnud. Aga ega Leeni kohta kedagi öelda ole, plika on tore. Ja naljakas, ühekorra vaatasin, kui rippus teine käsitsi toominga oksal... nii peenikesed sõrmed teisel, et... Töönimene temast saab, ütleb minu ema.»

Tallimehe Eedi oli tüki aega vaadanud naeratades omaette, siis pani käe Joosepi kaela ümber ja avaldas temale omagi südamesaladuse:

«Tead, Joosep, tead, kui mina suureks saan, võtan aidamehe Aada naiseks... Ma sulle ütlen, sa oled sõbramees. Seda olen mitu korda mõelnud. Ta on niisuke naljakas ja väike. Kui naeratab, siis jäävad lohud põskedele. Kas oled tähele pannud?»

Siis käis jälle pudel ringi, tehti uued plotskid ja jutt valgus laiali, kõik hakkasid kõnelema korraga. Mätliku Joosep hakkas äkki mingipärast siunama ja pahandama valitsejat, Eedi lubas kupja poisile alles näidata, kuna Hugo tagus rusikaga maad ja ütles juba mitmendat korda, et *seda* tema ei jäta. Mida ta ei jäta, kellega pahandas, sellest ei saadud aru ega püütudki aru saada. Keegi ei tahtnud kuulata teist, igauks tahtis kõnelda ise. Isegi Vilu Jaan oli tõusnud istukile ja püüdis kõva häälega midagi seletada Joosepile.

Ainult Kalle Kusti ei võtnud osa üldisest lärmist ja jutuajamisest. Lamas põõsa ääres, otsaesine vastu maad ja käed kõvasti meeleskohtadel. Tema viinavõtmisest ei tulnud midagi välja, iga kord kui pudel ringis tema kätte jõudis, tõstis ta selle küll suule, kuid õhk mattis enne hinge, kui tilkagi suhu sai. Jaan keeras talle plotski, andis tule otsa, kuid ka suitsetamisest ei tulnud midagi välja, süda hakkas pöörutama ja silmade ees läks kirjuks. Maa hakkas ringi käima ja poiste kujud silmade ees tantsima. Ta surus otsaesise vastu maad, hoidis kätega kord kõrvu, kord

meelekohti. Põõsad hakkasid tantsima ja jõevesi kõikuma üles-alla. Teiste jutust ei mõistnud ta peaaegu midagi. Kord räägiti Hindreksoni Leenist, siis aidamehe Aadast ja siis sulasid kõik hääled jälle ühiseks suminaks.

Viinapudel oli ammu tühi, silgud kapsalehelt maha aetud ja leib puruks muljutud, kuna Vilu Jaan uuesti rääkis oma lukussepaametist ja Mätliku Joosep Hindreksoni Leenist ja saunast Kiku vabatkülas.

Päike oli juba kadunud taeva servale pilve taha ja kaste tulnud maha, kui Vilu Jaan esimesena märkas, et õhtu on käes.

«Vaata, kuidas see aeg kaob, ammu me tulime siia, nüüd läheb juba viluks ja kaste tuleb maha. Ma ütlesin ju, et viinapudeli juures õhtupoolik nagu sulab kätte.»

Siis tõusis püsti, viskas pudeli põõsasse ja lisas juurde:

«Jah, eks see meiesuguse elu ole: rühma ja rühma hommikust õhtuni, niipalju saad, et tilga viina teinekord võtad. Nüüd pean minema, lasen siitsamast läbi lepiku Põndakule. Homme peab jälle päikesetõusuga väljas olema, teie magate siis veel seitsmendat und.»

Keeras veel plotski ette, võttis pintsaku õlale ja kadus veidi ebakindlal sammul lepikusse.

Teised kainenesisid. Juba õhtu? Mis nüüd saab? Hakkasid vaaruvail jalul minema mõisa poole. Jutt katkes, oli halb, häbi ja piinlik. Kalle Kusti läks tüki maad teistega kaasa, siis pöördus kõrvale põõsa taha, laskus kummuli ja hakkas kibedasti nutma.

Aga lepiku tagant kuuldus Vilu Jaani kärisev laul:

*«Mul kortel teise korra peal
ja kortli number neli...»*

KÄTTEMAKS

Mätliku Joosepil oli olnud Väljavahi Tõnisega rukkitükil suur pahandus ja riid. Tõnis oli sõimanud teda näljakonnaks, poisinolgiks ja koerakutsikaks. Oli lubanud ajada ta lõikutükilt koju, kaevata aidamehele ja valitsejale. Oli sõimanud ka ema, et see ahnitseb suure rukkitüki kätte, ei saa ise tööle vastu, toob poisipõnni rukkeid sasima.

Seda kõike ei võinud Joosep nii jätta, ta pidi kätte maksma Tõnisele ja kogu sellele mõisakupatusele. Mis ta siis sõimas, kellega arvab olevat! Juba rukkitükil, kui Tõnise silm vältis, lõi ta meelega vihulatvu vastu maad, et teri rohkem variseks. Kelle töö see on siin kõik? Puha meie veri ja higi. Ja siis, kui kohe nii ei saa, nagu tema tahab, siis... koerakutsikas. Ise on mõisa koer, pandud haukuma ja urisema töörahva peale.

Juba väljalt koju tulles valmis Joosepil plaan, et tuleb öösi salaja väljale tagasi, rabab terve koorma rukkeid maha ja lükkab ümber kõik hakid. Nüüd ootas kärsitusega, mil tädi Maali söönud saab ja minema hakkab, siis võtab saapad ja läheb salaja põllule tagasi, teeb oma töö ära. Otsigu siis homme Tõnis tonte, kes öösi rukkiväljal käinud.

Algas see kõik nii, et Mätliku ema võttis ka mõisast rukkitüki lõigata. Raha oli ju nii väga vaja ja maksti kolm rubla tulbast. Joosep pidi minema emale appi lõikama ja vihke kokku kandma. Ega ta enam nii väike ole, ta tahtis isegi minna hea meelega, ehk küll teadis, et selja võtab haigeks.

Esmaspäeva hommikul anti rukkitükid kätte. Ta mäletas veel praegu väga selgesti seda hommikut. Moona- ja vabatnaiste vägi oli kogunenud vara hommikul Vahevälja lao juurde ja ootas aidameest, kes pidi andma kätte rukkitükid. Kui Joosep emaga sinna jõudis, oli juba palju rahvast koos, enamasti naisi ja veel palju pisemaid poisse ja tüdrukuid, kui oli tema. Ka Tõnis oli juba seal, istus kivil, tukkus ja noogutas pead. Juba siis oli hakanud nurisema ja norima, miks liiga väikesed lapsed lõikama toodud: «Olete aga kaasa toonud kõik oma põngerjad ja maamunad... mõisa rukkeid sasima.» Naised olid siis heatahtlikult vabandada püüdnud, et üks laps pea ka õppima ja ega see koht enam üle käia taha, mida laps lõikab.

Joosep oli siis arvanud, et ega see tema kohta käi, ta ju kaunis suur poiss. Ta oli nii kerge ja rahuliku südamega seisnud lao nurga juures ja vaadanud, kuidas rukis tasa heljus tuule käes. Just nagu lained veeresid üle mõõtmatu rukkipollu, algasid sealt kartulimaa äärest ja rullusid siis aeglaselt üle kollase välja metsa ääreni. Seda oli ta siis vaadanud, kuni pea hakkas pöörutama. Pääsukesed lendasid lao räästa alt välja ja tegid vilkaid tiire heljuva rukkipollu kohal. Sealsamas kuski rohus saagis rohutirts ja eemalt kostis rukkiräägu ühetooniline viis. Ta mäletas

selgesti, et koeraputked ja kõõmned lõhnasid vängelt ja rasket hõngu hajus mullast.

Tal oli siis süda kerge ja meel hea, leidis, et mõisatöö võib olla koguni lõbus. Pikk-Kristjani poisid olid leidnud lao tagant siili, torkisid ja narritasid seda, aga ta ei olnud läinud seda vaatama, sest palju lõbusam oli lasta rukkiahällitusel kanda oma mõtteid kaugele.

Kes siis võis aimata, et see kõik lõpeb niisuguse riuga ja sõimuga!

Jah, siis oligi tulnud aidamees mõisa poolt, kaardirull käes. Tal oli õlgkübar ja kanepiriidest kuub, nii et raske oli teda eraldada rukkipoollust.

Naised tõusid üles ja siis hakati minema mööda põllupeenart pikas reas. Tõnis komberdas kohe aidamehe järel. See otsis kaardi järgi üles tulbakivid ja vahevaod ning jagas rukkütükid kätte. Esiti said vabatnaised, kes tegid orjust koha eest, siis anti nendele, kes lõikasid raha eest. Rahaliste tükid valiti nõokohtadest, kus rukis oli raskem ja paksem. Aidamees oli siis öelnud igauhele: «Madal puhas kõrs tehke.» Siis oli vana Tõnis uuesti hakanud mõnitama: «Kus nad puhta kõrre saavad, neil ju maamunad kõrresasijateks kaasas.»

Nemad said oma tüki mäeveerult, kus rukis oli kollane ja tihe. Siingi ei olnud Tõnis emale Joosepi kohta ütlemata jätnud: «Oled endale ka kaasa loonud kõrresasija.» Ema oli veel vabandada püüdnud: «Ega ta siis lõikama tulnudki, niisama katsub ja õpib; aitab ehk pärast vihke kanda... korjab kõrsi ja päid minu järelt.»

Nii, jah, see oli alanud. Siis oli ema kohe leivariistad maha pannud, enesele ja Joosepile sideme keeranud ja nobedasti lõikama hakanud. Temagi oli kohe hoolega peale hakanud. Nad olid virgalt nosinud rukkimeres, nagu hiired, ikka kummargil... sah... sah... Kõrred värisesid ja langesid, isegi kahju oli sellest hällivast rukkimerest.

Tõsi küll, temal ei olnud töö algul hästi läinud, muist kõrsi tuli üles juurtega ja vihkude otsad olid sasis. Aga pärast ju ema õpetas, kuidas tuleb sirbiga enne haarata, siis alles pihuga võtta ja järsku naksuga läbi lõigata. Ja Joosep oli püüdnud kogu aja hoolega, sest ta teadis, et kui nad nelja päevaga rukkütükile vastu ei saa, siis sunnitakse abiline võtma ja sellele läheks siis muist töötasust päevapalgaks. Juba esimesel päeval oli ta lõiganud sõrme, kuid see ei pidanud takistama tema tööd. Ema sidus nartsuga haava kinni ja ta jätkas tööd, ehk küll sõrm kogu aja valusasti tuikas. Juba lõuna paiku oli selg hirmsasti valutama hakanud ja õhtul olid kondid nii kanged ja valu täis, et jalg ei astunud jala ette.

Esimesel päeval veel suurt riidu ei olnud, ehk küll Tõnis tundide kaupa oli just nende rukkütükil. Katsus läbi kõik vihusidemed, torkis kepiga kõrt, kui see oli veidi hambulisem, ja saatis Joosepit mõni kümme korda korjama päid ja kõrsi. Väsinud luuramisest, istus kivile ja hakkas tukkuma.

«No küll on nüüd...» oli siis ema öelnud. «Mujal enam ei seisagi kui meie sabas. Mis ta tahab saada? Justkui kiusu ajab kogu päeva.»

Aga päris kius ja jonn algas alles teisel päeval. Siis muud ei teinud, kui torkis aga kepiga: näe, siin on pea maas, siin pikad kõrred ja vihud on poisil nagu sasikood.

Ema oli esiti veel püüdnud leppida, oli öelnud:

«Mis sa Joosep püüadki lõigata, eks korja sa kõrsi, istu vihul ja puhka. Õhtul aidad mul vihke kokku kanda.»

Siis oli Joosep läinudki moe pärast vihule istuma. Kui Tõnis ära läks, tuli jälle lõikama. Heldeke, kes siis pidi lõikama, tükk tahtis üle käia ja neljapäeva õhtuks pidi olema valmis.

Õhtul oli Tõnis jälle jaol:

«Kas nii lohistatakse vihku mööda maad, sedaviisi pudeneb pool tera maha! Võta vihk ilusasti kaenlasse ja kanna kokku!»

Aga siis oli ema vihastunud ja hakanud vastu andma. Mis ta torkigu ja urisegu kogu aja, nagu koer jalus. Kes teine teeb mõisatööd paremini kui tema? Eluaja mõisapõllul lõiganud, nüüd korraga ei ole üks ega teine asi enam hea. On tema oma elueal küll tallanud ja sirbiga mõõtnud neid mõisavälju, keegi pole sõna lausunud, nüüd korraga... nagu takjas küljes. Tulgu vaadaku, kus on siin terad maas, praegu viis poiss siit vihu. Hulluks läheb vanal põlvel. Kas tahab teist iga veel elada, et nii sunnib ja torgib. Ise ei näe enam midagi ega kuule õieti, komberdab kepi najal nagu surmavari, aga ära sööks tööinimese.

Siis oli vana Tõnis kohe pannud mõisa poole minema, valitsejale kaebama. Ja saigi ikka selle kätte, et valitseja sõitis ratsahobusega väljale ja käskis neljapäevaks abilise võtta, kui ise tulbast üle ei saa, muidu lubas hinnast maha võtta.

«Ära nüüd söövad silmad peast. Ega hunt hunti murra, ühed kambamehed kõik. Tuleb ikka tädi Maali Kikuküllast appi kutsuda ja viiskümmend kopikat ära maksta, ega muidu nende kaarnatega saa. Ei ole ka enam seda jaksu, mis oli noorena. Siis lõikasin vakamaa päevas... tühine asi. Või kus sa siin jõuadki, rukis nagu paju... annab jumal ka nendele viljad.»

Ja pidigi Joosep jooksuma õhtul Kikukülasse ja kutsuma Maali appi. Täna oli siis tõmmatud kolmekesi hilise õhtuni, enne kui saadi tulbast üle.

Nüüd aga Joosep seda ei jäta. Kui ema läks kapile teekarbist raha otsima, et Maalile päevapalk välja maksta, pani Joosep mütsi pähe, võttis saapad näppu ja lipsas õue.

«Lähnen lakka magama,» hüüdis ükselt emale.

Õues tõmbas saapad jalga ja pani pargi veert mööda minema, nii kuidas valutavad puusad aga lubasid. Esiti Pikapõllu peenart mööda Liuska teele ja sealt Vaheväljale. Seal ta teeb alles puhta töö, Tõnis on ehk veel kodus. Imelik vanamees on küll see Väljavahi Tõnis. Päeval tukub jala peal, aga

öösiti uitab ümber nagu vaim, ei või aimatagi, kust puhma või haki tagant võib tulla vastu. Kuid Joosep ta juba üle lööb. Kui mitte muud, silmad ja jalad on tal kindlasti paremad, kui sel mulla-kindal.

Pikapõllu peenrale jõudnud, hakkas Joosep kõndima tasemini ja laskis silmad ringi käia, kas ei uita vana vaim siin kuski ringi. Videvik tihenes ja kaste tuli maha. Metsa kohalt tõusis kuu. Siil läks podisedes üle põllupeenra ja soo poolt kuuldus öökulli huikamist.

«Öölinnud on väljas,» julgustas end Joosep. «Mina olen ka üks öölinn.»

Siis ta tõstis käed üles, tegi lendamise liigutusi ja sörkis jälle edasi.

Liuska teel tuligi vana Tõnis Joosepile vastu. Joosep märkas teda juba eemalt ja laskis teekraavi kõhuli. Pomisedes tuikus vanamees Joosepist mööda, läks kodu poole. Nüüd peab olema kiire, varsti on vanamees tagasi ja rukkipõllul ta kindlasti öö otsa luusib. Kui väljavahi kogu kadus ööpimedusse, oli Joosep jälle jalul ja laskis edasi täit traavi.

Ta ei olegi öölinn, ta on sõjamees, kes ratsutab oma väega vaenlasele vastu pimedal ööl. Siin tuleb kindlasti äge lahing, peab olema äärmiselt ettevaatlik, sest vaenlasi on palju, kuna tema mehed on väsinud pikast rännakust. Kõigil valutavad seljad ja puusad on kanged kauasest ratsutamisest.

Tõusev kuu kadus pilve taha, öö muutus pimedamaks ja saladuslikumaks. Kord kostsid eemalt imelikud hääled, siis jäi äkki kõik nii vaikseks, et raske oli kanda seda vaikust. Joosep jõudis Vaheväljale. Siit algasid hakkide read. Vaenlased ongi siin. Joosep unustas väljavahi, pahandused temaga kogu nende päevade jooksul, unustas kavatsatud kättemaksu. Ei siin ole muud, kui vaenlase väed. Nüüd ettevaatust, siis äkki peale!

Ta ratsutas paar tiiru kõrvalolevas odrapõllus, et haarata vaenlast küljelt, viipas käega ja kutsus mehed enda järel. Siis pani kaks sõrme suhu, vilistas läbilõikavalt ja tungis peale kogu oma väega. Haaras kinni rukkihaki peavihust ja tõmbas selle maha ühe ropsuga, siis kargas teise ja kolmanda haki kallale ja tõmbas neilgi maha peavihud. Ei, seda on veel vähe, laiali kõik! Ja nüüd hakkas ta laiali loopima üksikuid vihke. Ikka üks siia, teine sinna! Teradele jalgadega otsa. Ei siin ole vaatamist ega armuandmist. Hopp! Sellele hakile küljega vastu — ongi ümber. Ja vaenlase mehi langes nagu loogu, kordas ta mõttes kuskilt raamatust loetud lauset. Võitlushoog kasvas võitluspilavikuks. Kui ohakad torkisid, siis olid need vaenlaste nooled; kui komistas, siis püüdsid vaenlased teda maha tõugata.

Nii ta mässas tüki aega, kuni kuu tuli välja pilve tagant ja valgustas äkki kogu välja, siis virgus lahingupalavikust. Mis see siis on? Hakkide ridadest ulatuvad pikad varjud üle põllu, Revasniidu poolt kerkib õrn udusinetis, kuski laulab rääk ja rohutirtsud saevad siinsamas põllupeenral. Rida hakke on lahutatud ja vihud laiali loobitud. Joosep laskis äkki käed

vajuda. Kui kurb on praegu rukkipõld, pärast lõikust! Enam ei alga põllupeenralt lained ega rullu üle kollase välja metsani, enam ei sahise kõrred ega aja salajuttu. Kõik on surnud, pikad hakkideread vaid peavad vahti.

Ah jaa, tema tuli kätte maksma Tõnisele, kuid hakkas siin sõda pidama. Kümnekond hakki on lahutatud ja laiali pillatud.

Ja Joosep tundis, et mitte ainult ei olnud lahkunud kättemaksu viha ja võitluspalavik, vaid südamesse oli tulnud imelik tühjus.

«Ei maksa, ei maksa,» pomises ta endamisi ja heitis käega. «Rumalus...»

Väsinult ta hakkas lonkima kodu poole. Ja tundis, et imelik kurbus oli heitnud üle kogu maa, seda kiirgas kahvatust kuuvalgusest, tundus kasteses rohus ja kõige rohkem hõljus surnud rukkinurme kohal.

SIBERISSE

Ühel hommikul teatas Rohmetsa Eedi kooliteel teistele poistele, et tema Peetrist vend tulnud öösi koju, Siberist tagasi. Käis mitme teise mehega seal maad kuulamas, võttis maatüki valmis ja ehitas onni peale. Nüüd lähuvad nemad kevadel Siberisse. Peeter läheb küll veel talveks Tallinna vabrikusse tagasi raha koguma, aga kevadel võtab enese täiesti lahti ja siis algab reis.

«Kus seal on ikka tühja maad,» seletas Eedi suure hooga, «sadade verstade viisi saab sõita, enne kui jälle näed maja või küla. Ja ühtegi mõisnikku ei ole kuski, kõik puha kroonu maa. Ja kroonu annab inimestele maad muidu, muudkui ole aga mees ja hari. Maksab veel majaehitamise raha peale. Sinna me nüüd läheme ja saame ise oma peremeesteks.»

«Sa tuhat,» ütlesid teised, «siis peaksid siit ära minema kõik moonakad. Las jääksid siis parunid nälga... või hakaku ise kündma.»

«No muidugi peaksid. Aga ei lastavat välja, mõisnikud ei lase, kui rohkem tahab minna. Peeter kirjutas juba suvel, et temalgi tegemist olnud küllalt, enne kui load kätte saanud ja kirjad... käinud läbi kõik kubernerid ja ülemad. Ja temal ometi vene keel suus. Alavere mehed mineval aastal tahtnud minna seitsme perekonnaga, aga pole lastud, öeldud, et: mispeale te lähete, näidake enne kakssada rubla ette, siis saate, muidu ei saa.»

«No vaata, kus... Kas teil on kakssada rubla ette näidata?»

«Ega isal nüüd küll ole, aga küllap Peetril on. Peetril oli kevadel kolmsada rubla, kui läks. Ma ise nägin, kui luges. Nüüd kulus käies sada rubla ära, aga kaks on veel järel. Tahab nüüd veel mõneks kuuks Tallinna tagasi minna, ehk saab vabrikus jälle hea koha, teenib lisaks.»

Siis jutustas Eedi veel, et suure kotitäie tõi kaasa mitmesuguseid asju, tema kõike ei saanud veel nähagi, aga kolm suurt arbuusi võttis välja, neid nägi.

«Mis need on?»

«Need on niisugused ümmargused munad, suuremad kui inimese pea, rohekas koor peal. Neid süüakse. Vaat, just kui mõisa kõrvitsad, teate, mis kasvasid kasvumaja taga mullahunniku otsas.»

«Miks me neid ei tea.»

«Niisugused just on, muudkui palju paremad. Peeter ütles, et neid süüakse toorelt. Nii head, et suu jookseb vett täis. Tulge õhtul meile, küll siis näete ja kuulete kõik.»

Nüüd oli poistel nõupidamist ja arutamist küllalt. Igal vahetunnil seisti seinakaardi ees ja vaadati seda mõtmatut Siberit, isegi tunni ajal jäid silmad peatuma kaardile ja mõtted sõitsid mööda tühja maad sajad kilomeetrid, enne kui kohtasid mõnd küla või elamut. Otsiti üles Tobolski

kubermang ja Omski linn, mille lähedal pidigi olema Rohmetsade maa ja uus kodu. Ikka ja ikka puuriti silmadega kaarti, nagu peaks sealt iga silmapilk ilmuma täpp, mis tähistab Rohmetsade uut kodu. Kuid kaart jäi vaikseks ja tummaks. Igal pool oli saladuslikke kriipse ja võõraid nimesid, ainult seal, kus pidi olema Rohmetsade salapärase kodu, oli tühi koht.

«No ega olegi seal veel kedagi, tuleb alles,» ütles tallimehe Hugo.

«Ega siis iga küla pandagi kaardile, Jaksuküla ka ei ole, pole Kandivere mõisagi Eestimaa kohal. Mis te ikka tahate,» seletas Mätliku Joosep.

«Ob, Jenissei, Leena, Amuur...» luges Kalle Kusti. Need on Siberi jõed. Seda teadis ta maateaduse raamatust. Siis seletas edasi: «Vaadake, kõik need kohad, kus nimesid ei ole, on tühjad. Ma arvan, sealt Siberist võiks maad saada kogu Jaksuküla rahvas, võib-olla mitme mõisa moonamehed.»

«Oh, Jaksu mehed on täpe,» seletas Eedi. «Kus seal ikka olevat tühja maad!»

«Võib-olla mahuks sinna kogu Eestimaa rahvas...?»

«Kas nüüd kogu Eestimaa rahvas... aga eks me õhtul küsi.»

Õhtul olid poisid varakult Rohmetsal. Peeter istus särgiväel laua taga, soris ja korraldas mingisuguseid pabereid ja kirju. Poistel oli siia tulles valmis tuhat küsimust, millele taheti saada vastust, aga nüüd võõrastasid seda täiskasvanud meest, hoidsid nurka ja lasksid silmad käia üle toa. Kaks arbuusi oli pandud kapi otsa, üks oli laual kildudeks lõigatud. Sellest said poisidki igaüks ühe tüki. Et just eriti hea oleks olnud, ei võidud öelda, natuke vänge maik, aga süüa ikka võis.

Viimati kohmas Mätliku Joosep küsida, poolhäbenedes ja kartlikult:

«Kas seal Siberis ka vareseid on ja varblasi...? Seda tahtsin küsida.»

Kalle Kusti täiendas küsimust omalt poolt:

«Ja kas puud on samasugused nagu siingi, või on kuidagi teistmoodi... võõramaa puud, nagu kasvuhoones?»

«Ha,» naeris Peeter. «Vaata, mis nemad ei taha. Aga tõepoolest ei mäleta, kas nägin seal varest ja varblast... mitte ei tule meelde. Naljakas, kuidas ma seda ei pannud tähele. Aga puud on samasuguseid kui meilgi, on ka teistsuguseid, kuid puu ikka puu.»

«Imelik,» mõtles Joosep, kuidas ta seda ei näinud. «Siin sirtsud varblasi igal pool ja varesed kraaksuvad üle küla.»

Enam poisid ei julgenud küsida midagi. Kuid pärast said nad kuulda paljugi, sest varsti tuli tuba mehi ja naisi täis ning Peeter hakkas jutustama. Kõigepealt, jah, pole saanud klaariks pabereid ja õiget sõiduluba, sest maakuulajatel on õigus sõita odavama hinnaga. Käinud läbi kõik ülemad, siis viimati saanud paberid korda. Mõisnikud olevat igal pool vahemehed ja keelajad olnud, nad ei näeks seda, et töörahvas

läheb välja. Nad olid olnud üheksa mehega, kaks siitsamast kihelkonnast, Tikapalust, kolm Läänemaalt ja teised kõik sealt Järvamaa kandist.

Kus annab ikka sõita! Siin kodus ei teagi, et maailmas on nii palju maid ja kohti. Kaheksateist päeva olnud teel, tagasi tulnud küll kaheteist päevaga. Esiti viidud või juhutatud neid Tomski kubermangu. Seal ülemus on olnud küll väga lahke, saatnud mehe kaasa maid näitama. Seal oli aga lõputu rohtla, nii kaugetele kui silmad ulatasid, ei puud ega põõsast ega mäeküngast, kõik puha nagu lauaga löödud.

«No mõtle ometi!» imestusid kuulajad. «Ja vitsaraagugi ei kasva?»

Ei kasva vitsaraagugi. Aga elavad, inimesed elavad. Kahes külas nad käisid sees, ilusad savist majad ja jõukas elujärg. Põllud on siledad nagu laud, tühja maad — seda ei jõua arvatagi. Viljad kasvavad head, muudkui põuaga ei saa midagi. Kaks nädalat olid seal paigal, kaevasid sügavad augud rohtlasse — must muld läbi ja läbi, niipalju kui jõuad kaevata. Aga süda ikka valutab kogu aja, kuidas sa asud elama tühja kõrbe. Pidanud aru, mõelnud siia ja sinna ja sõitnud edasi jõge mööda kaugetele põhja poole. Seal jälle põline mets, ei ole seal vist igal pool inimese jalg astunudki. Puud nagu mürakad, ei ole tema veel näinud niisuguseid. Ja kuhu tuulemurtud puu langeb, sinna ta mädanebki.

«Küll seal võib olla karusid ja hunte,» mõtlesid poisid.

Seal nad jälle arutasid: ei nendele puudele vastu saa, kui siia peaks hakkama tegema põldu. Sõidetud jälle tagasi. Muist mehi olnud juba norus ja kaotanud lootuse, tahtnud tagasi sõita. Seal saanud nagu jumala juhatusel kokku ühe eestlasega. See viinud oma asundusse, kus veel tühja maad küla taga küllalt. Sinna siis jäidki peatuma. Seal on küll ka lage, okaspuid ei ole, aga lehtpuusalku on ühes ja teises kohas, maa niisama hea. Meestel oli siis ka rohkem julgust südames — omad mehed ees.

Siis tõusis Peeter laua tagant, läks kasti juurde ja tõi sealt väikese kotikese, harutas lahti ja asetaski lauale. «Tõin uue kodu mulda vähe kaasa. Vaadake!»

Mehed tulid laua ümber kokku, katsusid mulda näpuga, nuusutasid ja mõni pani keele pealegi — muld ikka muld. Liivasõmeraid ei tundu hulgas olevat. Veidi nagu pruuni värvi annab. Küllap see rammus võib olla.

Sinna siis, jah, oli jäädudki peatuma. Suve jooksul on ta üles löönud hädapärase onni, kuhu oleks algul sisse minna, üles kündnud tiinu ümber maad — vanadelt asujatelt saanud hobused ja adra — ja teinud maha talirukkeid... et saaks sügisel juba oma iva hamba alla.

Ah jaa, tuli tal parajasti meelde, linaharja ja villakraasid peab kaasa viima siit, neid sealt polevat saada, samuti — voki, eesti voki. Tema kaudu on vanad asujad tellinud ühte ja teist, mis seal ei ole.

Nii on, jah, asjad seal kaugel Siberimaal. Ah kas vanadel asunikudel juba jalad all, täis jõud käes? Kui täis jõud nüüd küll... aga igal on ikka

seitse-kaheksa hobust ja kaks-kolmkümmend sarvipead. Mõeldagu, just nagu väikeses mõisas! Omaette mõisnikud nad ongi, ei seal ole teisi mõisnikke.

Siis arutati veel siia ja sinna. Jah, eks ole hea, kes siit pääseb... Kui aga oleks jaksu, et saaks siit minema... Ega see Rohmetsa Jaagupki omast jõust siis... mis jõudu sel moonakal ikka on... aga Peeter on kõva töömees ja rahamees... Näe, käib ära kaugel maal, võtab koha ära, ei karda kedagi... Või see rahaline jõud siis üksi, mehel on kohe hea hakkamine.

Imestelles vaatlesid poisid Peetrit. See kaugel käinud ja palju näinud mees kehastas kõiki nende püüdeid, salajasi soove ja igatsusi. *Sinna* tahaksid lennata nemadki, kus põlised metsad ja ääretud lagendikud.

Omamoodi imetlesid ka vanad, nad nägid Peetris kõike seda, mis neil endil puudus: julgust, ettevõtlikkust ja... tarkust. Ei nemad lenda enam kuhugi, ei ole olnudki suuri soove ega püüdeid, kõige rohkem — ühest mõisast teise. Kes seda võõrast asjagi teab, rääkida võib palju... nemad pole näinud. Ega sealgi ole kõik marjamaa, küllap on karjamaadki. Eks neid ole Siberist tagasi tulnud küll, ei saanud jalgu alla. Parem kodu koorikul, kui või võõrsil.

Nüüd oli poistel arutamist ja mõtlemist kõik need päevad. Ikka suuremaid ja suuremaid uudiseid tõi Eedi iga päev. Pärast kooli istuti ikka tund või paar Vergu kivi juures ja kuulati kummalisi asju kaugest Siberist. Seal sai Siber mõnikord koguni elavaks ja asus nende ümber. Pigistati kinni silmad ja kujuteldi, et ollakse lõpmatus rohtlas, kus muud ei näe kui ääretut rohuvälja ja taevast. Kustki sealt lagendikult, taevaranna tagant, tulevad Siberi tuuled ja sinna kaugele nad jälle kaovad. Rohi, rohi... üksik ratsanik sõidab rohus, kaob seegi. Sajad verstad, sajad verstad, siis mõni üksik elamu või küla... Siis jälle oldi kaugel põhja pool, kus põlised puud ulatuvad taevani ja suured karud mõirgavad, nii et mets kajab. Mõnikord kihutati väledatel hobustel üle lagendiku, hundikari järel, või tehti uudismaad ja ehitati savist onne.

Niikaua kui Peeter viibis kodumail, oli Eedil võimalik tuua alati täiendavaid teateid Siberi kohta. Venekeelsest maateaduse raamatust oli Siberi tükk pähe õpitud sõnasõnalt, olgugi et sellest palju ei mõistetud. Siberi kubermangud, jõed ning mäed ja tähtsamad linnad olid peas nagu vesi. Öövahi Kaarult saadud lehelisades leiduv tükk Siberi kohta oli peas kõigil.

Jah, imelik maa on Siber, seal on veel küllalt kohti, kuhu pole saanud inimese jalg. Kas ongi mõõdetud kõik need metsad ja stepid! Hobused olevat seal imelikud: väikesed kondised nässid — sibirjakkideks kutsutakse —, aga põlevate silmadega ja nii väledate jalgadega, et ära lippavad hundikarjade eest, kes talviti näljastena uitavad lõpmatuil lagendikel. Kui huntide ulgumine läheb nii valjuks, et inimeselgi lõikab läbi südamest, siis siberi hobused ajavad laiali ninasõõrmed, higistavad

verd ja... lisavad hoogu. Kui niisugusega saaks kihutada üle lagendiku! Eedi saab.

Ja Siberi kassid olevat palju suuremad kui meie omad, pikad karvad ja teravad silmad. Kaugemal põhjas, taigas, olevat suured karud ja hallid rebased. Seal peab jahimees olema osav. Parajates salkades jahimehed uitavad talvel mööda metsi — pauk ja karu, muidu oled otsas. Haavatud karu käest pääsemist ei ole. Siberi kütt peabki olema nii osav, et laseb külge üles visatud kartulile. Iga noor jahimees võetakse proovile. Kui selle proovi välja teeb, võtavad teised ta kaasa, muidu ei võta.

Aga seal Baikali taga ja Sahhalinis on suured kurjategijad, kes ahelatega igavesti needitud oma kärude külge, millega kärutavad kivisüsi. Käruga seltsis tuleb magada ja süüa, ainult surm lahutab kärust... Ega Rohmetsa omad sinna kanti ei puutu. — Talvel olevat külmad nii kanged, et teras on rabe nagu klaas ja jää kõva nagu kivi. Maha kallatud vesi jäätub looka ja linnud langevad maha lennust. Aga seda ei saa teada kustki, kas seal on ka vareseid ja varblasi.

Märtsi alguses Peeter tuli Tallinnast tagasi ja siis algas kibe ettevalmistus kaueks reisiks. Õiendasid enamasti Peeter ja ema, kuna vanast Jaagupist ei olnud abelist kuski. Vimmas pihaga istus ta Peetri juures ja tuhmid silmad näisid küsivat: kas läheme ikka tõesti?

Peeter oli toonud Tallinnast kaasa palju tööriistu ja palju muudki, mis pidid olema vajalikud uues kodus. Seal oli veel paar linaharja, kastitais villakraase ja paar vokki vanade asunikkude jaoks. Kõik pidi viidama hobusega linna, sealt pidi algama reis ühes teistega ühises kaubavagunis.

Päevad otsa Peeter saagis ja koppis, tegi kaste ja toimetas. Kõigile laskis teha uued saapad ja riided. Silla poest tõi käiakivi ja kärnerilt humalaid — kõik, mis tarvis, oli ette nähtud ja kirja pandud. Siis veristati siga ja suitsutati kintse jämedas moonamaja korstnas, ikka kaueks teekonnaks. Viimasel nädalal ema tegi kaks tegu leiba ja hankis pütitäie võid. Ainult vana Jaagup ei teinud midagi, mõnikord koguni pahandas, et kogu see asi ette võeti — nüüd liigutatakse kõik asjad paigast, ei leia enam ühte ega teist, mis vaja.

Nüüd oli poistel jälle palju tegemist ja sõelumist. Teraselt panid nad tähele, kuidas Peeter ühe või teise asja sisse pakkis. Aga kõige rohkem huvitas neid see, kas Peeter võtab kaasa ka püssi, millega hakkab käima karujahil ja laskma näljaseid hunte. Peetril polnud nüüd aega vastata poiste küsimustele, oli eriliselt asjalik ning töökas. Isegi Eedi ei saanud talt kätte õiget otsa. Ainult niipalju oli öelnud, et seal, kuhu nemad lähevad, ei olevatki karusid.

Kui teised poisid sellest kuulda said, lõid kahtlema, kas ongi õige Siber, kuhu Peeter neid viib. Võib-olla on karud sealt liiga kaugel? Aga ta ise ju rääkis, et kaugused, need on Siberis ainult mõelda. Seal pane hobune —

väike teravasilmaline sibirjakk — ette ja sõida kaks-kolmkümmend versta naabrite juurde videvikku pidama.

Siin on see päevareis. Kui aga kuulda saadi, et hunte seal talvel ikka liikuvat, siis rahuneti ja lepiti sellega. Eedi lubas küll sõita kaugele põhja, sinna taigasse, karujahile, kui saab suuremaks. Ja püssi lubas enesele muretseda kohe, niipea kui jõuab sinna. Kui seal igas peres on seitse-kaheksa hobust, siis on ju igal lapsel omal nimel hobune, ja saab temagi kindlasti oma sibirjaki. Kui sellega sõidab talvisel õhtul kuhugi videvikku pidama, siis on näljaste huntide kari kindlasti kannul. Ja katsu seal siis ilma püssita! Ühed rebaserauad tellis sepapoisilt Hansult ja peitis need Peetri kasti — eks seal leia. Teised punusid talle jänesepaelu, küllap neidki läheb vaja, kes teab, kui palju neid võib keksida ümber seal määratus rohtlas. Poisid püüdsid nüüd abiks olla igal sammul, ehk küll ei olnudki aidata midagi. Selle eest lubas Eedi neile kohe kirjutada, kui jõuab pärale, kas on Siberis vareseid ja varblasi.

*

Viimasel nädalal ei käinud isa enam mõisas tööl ega Eedi koolis. Isal oli valitsejaga olnud pahanduski, valitseja pole tahtnud ära lasta, kaup olevat jüripäevani. Lubanud kaevata kohtusse. Siis oli Peeter vihastunud ja käratanud kõikide kuuldes, et kaevaku ja tulgu siis Siberisse nendelt õigust saama. Aga viis puuda rukkeid ja kolm rubla raha teenitud aja eest valitseja oli jätnudki andmata. Peeter oli löönud käega: söögu see veel... viimne, mis saab.

Ühel pühapäeval siis koliti. Peeter oli palganud Väljakülast kaks hobust, mõisaga ei tahtnud enam teha tegemist, ja nendest piisas küll, et mahutada ära vähene moonamehe kraam ja Peetri kastid.

Kolimispäeva hommikul oli vana Rohmetsa Jaagup veidi vintis. Käis läbi kõik moonatoad ja jättis jumalaga kõigiga. Mõnikord kuraasitas, et saab nüüd ise peremeheks, kuid samas muutus haledaks ja hakkas nuuksuma. Mis peremeest nüüd küll temast... eks Peeter tee ja ole. Orjas enne mõisa, eks ta nüüd orja poega... kui aga süüa saab. Ega tema omal nõul oleks läinud kuhugi... vanal põlvel veel maailma otsa surema, aga Peeter, noor mees, tahab. Tema oleks küll puhanud parema meelega siin Eestimaa mullas, mida on torkinud oma eluea, olgugi et see oli mõisa muld, aga näe, kuhu elusaatus viib...

«Ja kas teate,» pühkis vana Jaagup silmi, «kui eile õhtul tulin Väljakülast üle Suurepõllu nurga... hale hakkas. Olgu pealegi, et mõisa põld oli, aga kena oli üle tulla ja mõelda, et siin sa enam ei künna. Kümme aastat olen neid põlde mõõtnud ja torkinud, iga kivi ja põõsas tuttav.»

Hoopis teistsugune oli Rohmetsa ema. See toimetas ja askeldas tõsiselt ning asjalikult nagu Peetergi. Ei, tema on tahtnud ikka eluea omaette perenaiseks saada, aga Jaagupist polnud ju asja. Ehk saab nüüd Peetri koduski perenaine olla, niikaua kui Peeter võtab naise.

«Noh, hakkame siis minema, jumala nimel. Vii nüüd, Peeter... kuhu sa meid viid.»

Alles siis, kui oli juba jumalaga jätnud naabrinaistega, pühkis rätikunurgaga silmi ja lausus:

«Nendest kuuskedest on kahju... nagu ütlesid, et kuuski seal ei ole. Oli nii hea aknast välja vaadata talve ajalgi — tükk rohelist silmade ees. Ühe oksa panin lauluraamatu vahele, viin kaasa mälestuseks... on ehk kirstukaanegi peale panna, kui suren.»

Peeter ei teinud kellegagi pikka juttu, õiendas lähematele käe, teistele kergitas mütsi.

Hoopis isesugune oli poiste jumalagajätt. See sündis sõnatult, peaaegu külmalt ja vaenulikult. Käidi küll hommikul ühes koos läbi kogu moonaküla, rohuaia müür ja pargiveer, aga nii imelik oli. Taheti küll kõnelda, öelda lahkumisel üksteisele kõike head, aga sõnad surid kurku. Kui keegi laususki midagi, siis tuli see kuidagi külmalt ja poolpahaselt. Midagi nagu oleks katkenud äkki nende vahel.

Kui hobused hakkasid liikuma, seisid kõik jääjad ukstel ja saatsid minejaid silmadega. Poisid läksid kaasa kuni Vergu kivini, seal jäid maha sõna lausumata.

Mahajääjad teadsid, et need olid esimesed, kes läksid siit külast nii kaugele teekonnale, otsima kaugel kodu ja õnne. Oli kahju äraminejaist, kes olid nagu nende eneste segased soovid, mis lendavad kaugele ega tule enam kunagi tagasi.

Poisid aga istusid Vergu kivi juures ja nutsid tasakesi.

MÄTLIKU JOOSEP

Ühel päeval koolmeister valis välja kümme paremat lauljat, kellega tahtis minna mõisa laulma paruni sünnipäeval. Paremate lauljate hulgas olid ka Mätliku Joosep ja Hindreksoni Leeni. Üks neist pidi häält üleval pidama aldis, teine esimeses hääles. Nad laulsid ka esimesel proovil nii, et koolmeister aina muheles ja kiitis koguni. Jättis nad peale tunde sinna, viis oma elutuppa, laulis viiuliga ette, kuna nemad pidid ära õppima uue laulu. Siis minevat homme see teistelgi kergemini, kui kaks juba oskavad ja häält peavad.

Pärast mindi ühes koju, sest teised mõisalapsed olid ammu läinud. Mõlemad olid uhked sellele, et neid oli eraldatud teistest ja kutsutud koolmeistri elutuppa. Silmad särasid ja naeratus püsis kogu aja näol. Ka muidu oli hea kahekesi olla ja ühes koju minna. Joosep kõndis otse Leeni kõrval teeröpas, jättes temale jalgteed kõrval. Kui kerge on mõnikord süda, kui hea on olla! Ta vibutas koolikotiga siia-sinna ja ütles siis:

«Küll sa laulsid täna ikka hästi!»

«Oh, mis hästi ma ikka laulsin,» ajas Leeni tagasi, «see kõrge koht, tead, «Issand, su arm», ei lähe hästi.»

«Miks ta ei lähe, koolmeister ju kiitis. Minul jälle pole selge see, kus aldil madalale läheb: «ja meie lootus...».

Ei tea, kas nüüd hakkab jätma meid igal õhtul sinna laulma?»

«Kas ta nüüd igal õhtul jätab. Kui laulud juba lähevad, mis ta siis ikka enam jätab.»

Veidi aega mindi vaikides, siis Joosep vaatas usaldusega Leeni otsa ja ütles:

«Aga hea oleks küll kahekesi pärast teisi koju minna.»

«Oleks küll,» oli ka Leeni nõus. «Ma ei tahakski käia teistega, poisid kisendavad tee peal mis kole, ajavad meid taga ja kiusavad.»

Joosep tundis, et südames läks veel kergemaks ja heledamaks. Ta ajas pea püsti ja kinnitas õige mehelikult:

«Seda ma enam ei luba, küll sa näed.»

«Äh,» naeris tüdruk heledasti ja vaatas Joosepile otse silma. «Sina mõni keelaja, ise samasugune.»

«Kui mõnikord ennem olingi...» tõendas poiss tõsiselt. «Küll sa näed, enam ei ole.»

«Miks te suvel loopisite mind takjatega, kui olime Vaheväljal kitkumas. *Sina* olid kõige hullem. Ja kogu aja loopisid mind.»

«No see... see oli niisama nalja pärast, ega ma seda siis kiusu pärast... Kui sa tahad, ma enam ei tee.»

«Teistele tüdrukutele tõid pargist neid... suuri paberilehti, mulle ei toonud.»

«Ma tahtsin just sulle anda, aga sa võtsid enne tallimehe Hugolt. Mõtlesin, et sa minu lehti ei taha, andsin siis omad Kábina Salmele. Tahad, ma toon sulle homme elupuuoksi?»

«Kust sa neid tood?»

«Láhen pimedas salaja mõisa suurtrepi ette ja toon, seal kasvab ilus elupuu. Kui tahad, toon kasvumaja tagant neid okkalisi oksi ka, millega mängisite suvel.»

«Neid ma küll ei taha, nendega enam ei mängi.»

Õhtul ei olnud Joosepil rahu, tammus toas edasi-tagasi, jooksis väljaski ringi, asja ees, teist taga, ümisedes kogu aja laulu. Seda märkas juba emagi ja tähendas õige pahaselt:

«Kas sa püsid paigal, mis sa ratsutad toa ja õue vahet. Mis kihk sulle sisse on läinud?»

Siis jättis Joosep laulu ja hakkas õppima vene keele tükki, aga mõne aja pärast tabas end jälle kõndimas ja laulu ümisesmas.

Niipea kui läks pimedamaks, jooksis ta parki ja hakkas luurama suurtrepi ees. Ligemale tunni sai oodata põõsastikus ja tammuda jalalt jalale, enne kui ümbruses jäi kõik vaikseks. Siis hiilis välja nagu kass, kuulates iga häält ja krabinat, murdis elupuu küljest peotäie oksi ja pani kohe jooksmata mööda pargiteid. Oksad olid käes! Nüüd ei külmetanud enam varbad ega tuksunud süda nii kuuldavalt.

Kodus peitis oksad hoolega raamatu vahele ja hakkas õppima, kuid sellest ei tulnud midagi välja. Ikka läksid mõtted tagasi tänase laulutunni juurde. Leeni seisis just esimeses reas, küljega tema poole. Kui ta laulis, olid selgesti näha ta helevalged hambad, ja kui liigutas pead, siis liikusid pihal kaks rasket juuksepatši. On sel tüdrukul alles juuksed. Ja imelikult need patsid iga kord liiguvad, kui pöörab pead või jookseb üle klassitoa. I

Kord nad mängisid lõunavaheajal numbrit, siis läks üks pats lahti. Leeni pani juuksepaela suhu, palmitses patsi uuesti kokku ja köitis kinni. Siis viskas vilka liigutusega patsi jälle üle õla. Jah, seda mäletab ta selgesti. Ja siis oli ära hüütud tema paarimees ja tema oli kutsunud Leeni. Kui nad täna koju tulid, pani ta tähele, et juukseotsad just nagu kleepusid palitu külge, aga kui pead pisut liigutas, tulid kergesti lahti ja kleepusid teises kohas jälle. Neid peaks korra salaja sõrmega katsuma.

Kui Joosep õhtul heitis magama, tuli jälle imelik mõte, mis oli vilksatanud ta peas juba suvel, kui olid rohuaias kitkumas: kui suureks saab, võtab Leeni naiseks. Aga ta seda mõtet kellelegi ei ütle, isegi Leenile mitte, olgu siis, kui juba suur on.

Ega ta nüüd moonameheks küll tahaks jääda, aga ehk saaks Kikukülast vabadikukoha. Tema käiks suvel lubjaahjus tööl, talvel saaks ehk metsatööd, aitaks ka Leenil teha mõisapäevi. Aga laupäeva õhtul oleks tore: tema istuks ukse kõrval pingil, mängiks simlit, Leeni talitaks õues, kas söödaks seapõrsast või lüpsaks lehma. Ikka need valged hambad... ja

pikad patsid üle piha. Muudkui palju suuremad oleksid nad mõlemad. Nende mõtetega ta uinuski.

Teisel hommikul ei saanud ta Leeniga minna ühes, oli tema kord ahju kütta ja pidi minema vara. Tunni alguses ta pistis oksad pingi alt salaja Leeni kätte. See peitis nad esiti põlle alla, pärast pani raamatu vahele, siis pööras pea ümber ja naeratas. Joosepil oli jälle hea, ega ta rohkem tahtnudki. Kui vahetunnil kõik tikkusid ahju juurde soojendama ja poisid tõukasid tüdrukuid eest ära, siis tema jättis enese kõrvale ruumi ja kutsus alati teda, «peremehe» mängus oli ikka Leeni tema perenaine. Samuti oli tal ülearu asja Leeni pingi juurde, nii et teised seda juba märkasid ja Mäe Ruudi tähendas:

«Mis sa, Mätlik, keksid kogu päeva Hindreksoni juures nagu kass ümber palava pudru.»

Nüüd tundis Joosep, et ta kõrvad löid õhetama, ta jooksis kohe klassist välja ega usaldanud vaadata Leeni poole kogu päeva jooksul. Leenigi näis olevat tusane ja püüdis temast eemale hoida, kuna teised tüdrukud pistisid pead kokku ja sosistasid midagi.

Õhtul ei jäetud neid enam laulma pärast teisi, mindi koju kõik koos. Koolimaja nurgal Leeni ütles Joosepile:

«Sa ära tee minuga nii palju tegemist, teised juba naeravad.» Siis pistis kohe jooksmata tüdrukute salgale järele.

Joosep arvas, et see on nende salajane kokkulepe teiste ees, muidu on nad aga head edasi. Ta liitus poistesalgaga ja hakkas teistega ülearu kõvasti juttu ajama, õhtul käis kaua Hindreksonide akna all edasi-tagasi, tahtis kokku saada Leeniga, et läbi rääkida, kuidas nüüd olla teiste ees ja omavahel. Nad võiksid õhtul käia kõndimas pargiveerel, siis oleksid head, teiste ees ei maksaks teha väljagi.

Leeni aga ei tulnud välja kogu õhtu jooksul. Kui ta väikese Karli kaudu kutsus, ei tulnud ikkagi, laskis öelda, et pole aega, õpib vene keele tükki. Raske südamega läks Joosep koju, võib-olla Leeni ei taha ise enam temaga hea olla.

Järgmistel päevadel oli Joosep tusane ja löödud. Ei julgenud Leeniga rääkidagi, tunni ajal vaatas teda küll kõrvalt, kuid ei saanud aru, kas tüdruk on temaga pahane või teeb teiste ees nii. Kui numbrit mängiti, hoidus meelega teda hüüdmast ja «peremehe» mängus võttis alati teisi.

Ühel tunnil Joosep õiendas käe üle laua ja puudutas sõrmega salaja Leeni juukseid, see oli ka kõik. Ega ta muud tahtnudki kui seda, et Leeni talle annaks kuidagi märku, et on tema vastu ikka endiselt hea; teiste ees võiks ju kõik jääda nii, nagu on. Ta püüdis seda märguannet igast tühisest sõnast, liigutusest või pilgust, kuid ei suutnud midagi lugeda. Leeni nagu ei näinudki teda, mõnikord läks mööda nagu asjast ja siis oli Joosepil valus.

Aga Mäe Ruudiga hullas teine terved vahetunnid, jooksis eest ära ja laskis ennast taga ajada. Mäe Ruudi tõi nüüd igal päeval kodunt kaasa õllepudelilite silte, tea kust ta neid oli saanud. Kinkis neid kogu klassile, aga Leenile andis kord terve paki. Joosep nägi, kuidas Leeni peitis sildid esiti põlle alla ja pärast pani raamatu vahele. Samuti tegi ta kord tema elupuuokstega. Kas ta neid rohkem peaks hoidma kui tema elupuuoksi? Kas ongi tema oksad enam järel, viskas ehk ära?

Õhtul ta hiilis jälle härrastemaja ette, tõi suure hulga elupuuoksi ja lõikas kasvumaja tagant mitu okkalist pulka, kuid neid ta ei julgenud anda Leenile. Kandis mitu päeva kooli kaasa, siis viskas ära. Imelik, et tüdruk aru ei saa, et Joosep tema vastu palju parem on kui Ruudi. See toob küll pudelisilte, aga kiusab teda. Ühel vahetunnil Ruudi võttis kinni Leeni pikkadest patsidest ja ütles:

«Nõõ! Ole mu hobune, nõõ!»

Leeni tõmbas küll patsid kohe ära, läks pahaselt minema ja hakkas nutmagi, aga kas ta seda pahaks panigi. Kui Joosep pärast läks Ruudi juurde ja ütles õige kurjalt, et sedasi ei tohi, tema ei luba, siis ootas Leeni õhtul jälle koolimaja nurgal ja ütles õige tigidalt:

«Mis see sinu asi oli, et Mäe Ruudi mind kiskus? Mis vaheleastuja ja kaitsja sina oled?»

Joosepile nagu valati külma vett üle. Nüüd oli selge, et Leeni temaga ei rääkinud mitte sellepärast, et kartis teisi, ta ise ei sallinud enam teda. Poistesalga järel lonkis ta üksi koju.

Nüüd oli Joosepil ükskõik, mis Leeni ja teised temast mõtlesid. Ei mõelnudki enam kaitsta seda tüdrukupirtsu. Kooliteel karjus üle kõige, ajas tüdrukuid taga ja loopis lumega. Jäätükk lumepalli sisse — saagu haiget! Laulutunnis tegi meelega võõrast häält ja segas teisi. Mõnikord näpistas tüdrukuid käsivarrest või torkis nõõpnõelaga. Koolmeister esiti sallis neid ulakusi, hiljemini sai aga kurjaks, pani poisi nurka ja jättis kinni. Seda Joosep tahtiski, las teised vaatavad, mis mees ta ikka on.

Ta oli siia maani olnud korralik poiss ja hea õpilane, nüüd aga hakkas omandama ülemeeliku ulaka kuulsust. Juba hakkas sõbrustama Pikk-Kristjani Viidrikuga ja Raudlehe Jüriga. Paar päeva enne oodatavat sünnipäeva, kui koolmeister tegi viimaseid lauluproove, läks Joosepi ulakus nii suureks, et koolmeister enam ei kannatanud välja, haaras kinni poisi turjast, tuuseldas läbi ja tõukas nurka.

«Ole ometi inimeseloom ja ära sega teisi, kui sa ise ei taha laulda. Mis su sisse on läinud? Kõik need päevad nagu hull. Mõisa laulma sind ei võta. Mäe, tule tema asemele. Ja jääd kinni.»

Kogu laulutunni Joosep põrnitas nurgas ja neelatas pisaraid. Nendest ei saanudki ta võitu ka siis, kui istus üksi pärast teisi klassitoas. Olgu, tehtagu mis tahes! Et just Mäe Ruudi võeti tema asemele laulma! Peaks nüüd laul minema segamini. Läheb mõisast au saama, tuleb tagasi häbiga.

Tema ei tahagi mõisas laulda. Mine veel parunile sünnipäeval laulma... Meie rahva verd küll imenud. Talle tuli meelde suvine riid väljavahiga rukkitükil ja õine kättemaks. Kahju, et ta neid hakke siis rohkem ei lahutanud ja teri rohkem ei rabanud... Peaks tulema sõda meie maale ja just paruni sünnipäeval, siis ta juhiks ise sõjamehed mõisa. Las lööksid maha kogu pesakonna või võtaksid vangi.

Kas nüüd on Leenil hea meel, et Mäe Ruudi tuleb laulma? Mis ta nende pudelisiltidega peaks tegema? Mõtles, kus on tüdruk, ütles, et hea on kahekesi käia, et poisid kiusavad, aga mine veidi appi, siis kohe: mis see sinu asi on? Puha vale ja pettus!

Kes teab, kas rääkiski tõtt, et suvel tahtis, et just tema, Joosep, talle tooks pargist paberilehti. Nüüd ei taha enam nähagi. Aga oodaku, oodaku, temast võib saada veel missugune mees. Läheb võõrale maale, saab rikkaks ja kuulsaks, tuleb tagasi moonakülasse tõllaga... Või läheb sõjameheks, tuleb suur sõda, tema päästab keisri elu, saab kindraliks, tuleb siis ühel päeval koju valge hobuse seljas, tore munder ja mõök... Siis tehakse temale auväravad, lapsed tulevad laulma nagu nüüd parunile. Koolmeister langeb ta ette põlvili ja palub andeks, et löi ja pani nurka. Parungi kardab uhket kroonuülemat. Aga Leeni seisab kahvatuna pärna all, süda põleb sees: selle mehe põlgasin kord ära.

Nii Joosep istus kaua tühjas klassitoas ja andis mõtetele voli. Kui ta viimaks pääses ja üksi mõisa poole sammus, oligi kibedus hingest kadunud, kuna asemele oli tulnud mingi igav tühjus ja ükskõiksus.

Vergu puhmastikus nägi, et keegi teda ootab. Oli see mõni poiss? Ei, Hindreksoni Leeni. Mis tema tahab? Joosep tahtis minna mööda sõna lausumata.

«Kuule,» peatas teda Leeni, «kuule, Joosep, lähme ühes.»

«Mis sa tahad minust?»

«Ei midagi. Miks sa täna olid niisuke?»

«Mis see sinu asi on?»

«Ma ei taha, et sa niisuke oled, ole nii nagu enne.»

«Mis sul minuga asja, sul endalgi Mäe Ruudi.»

«Äh, kas sa arvad, et olen temaga hea?»

«Muidugi oled. Numbrimängus hüüate aga üksteist ja raamatuvahed tema pudelisilte täis.»

«Äh, mis sa veel ei arva. Karli rebis sildid ammugi puruks. Kuule, oleme jälle head!»

«Oleme head... Tema võib sind juustest kiskuda, kui mina vahele astun, oled tige.»

«Ei, kuule, ega siis sellepärast...»

Aga Joosep hüppas üle kraavi, jooksis üle karjamaanurga mõisateele ja läks üksi koju. Süda oli jälle raske ja paha oli olla.